

ORDO ROMANUS XVI, VEL INDEX SOLEMNIUM COLLECTARUM ET STATIONUM S. R. E.

Dominica 1 de Adventu Domini, statio ad sanctam Mariam Majorem.

Dominica 2, statio ad sanctam Crucem.

Dominica 3, statio in basilica beati Petri apostoli.---Feria 4, statio ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 6, ad Apostolos.---Sabbato, ad beatum Petrum.

Dominica 4, ad sanctam Eugeniam.---Missa mane prima ad sanctam Anastasiam.

545 Die Nativitatis Domini, statio in basilica beati Petri apostolorum principis.

In Epiphania Domini, statio in basilica principis Apostolorum.

Dominica in Septuagesima ad sanctum Laurentium foris murum.

Dominica in Sexagesima, ad sanctum Paulum.

Dominica in Quinquagesima, ad beatum Petrum apostolum.---Feria 4 in capite jejunii, Collecta ad sanctam Anastasiam, statio ad sanctam Sabinam. Benedictio cineris. *Omnipotens sempiterne Deus, parce metuentibus*, etc. *Deus, qui non mortem, sed poenitentiam desideras*, etc. Alia. *Deus, qui humiliatione flecteris*, etc. Alia Oratio. *Omnipotens sempiterne Deus, qui Ninivitis in cinere*, etc. Interim ponendi sunt cineres super capita singulorum, ita dicendo, *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris*. Antiphona ad Collectam. *Exaudi nos, Domine, quoniam benigna est*. Psalm. *Salvum me fac, Deus, quoniam*. Presbyter dicat *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*. *Levate*. Oratio ad Collectam. *Concede nobis, Domine, praesidia militiae Christianae sanctis inchoare jejuniis, ut, contra spirituales nequitias pugnaturi, continentiae muniamur auxilio*. Per. *Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo*. Diaconus dicit *Procedamus cum pace*. Resp. *In nomine Christi, amen*. Antiphona per paradisum, *Immutemur habitu*. *Kyrie, eleis. Kyrie, eleis. Kyrie, eleison. Pater noster. Et ne nos. In memoria. A porta inferi. Requiescant in pace. Domine, exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Oremus. Deus, cujus miseratione animae fidelium requiescunt, famulis et famulabus tuis omnibus hic et ubique in Christo quiescentibus da propitius veniam peccatorum, ut, a cunctis reatibus absoluti, tecum sine fine laetentur*. Per eundem. Dicta Oratione intramus in ecclesiam, cantando *Petre, amas me*, cum Versu, *Simon Joannis*. Finito Responsorio, diaconus incipit litaniam. Nota quod in feria 2 et feria 4 et feria 6 non dicimus *Kyrie, eleison* in Missa, eo quod novem *Kyrie, eleison* dicimus in litania, tres *Kyrie* et *Kyrie* [Forsan, *Christe*] in principio, et tres *Kyrie* in fine.---Feria 5, Collecta ad sanctum Nicolaum in Carcere; statio ad

sanctum Georgium.---Feria 6, Colecta ad sanctam Luciam in VII Soliis; statio ad sanctos Joannem et Paulum.---Sabbato, Colecta ad sanctum Laurentium in Lucina; statio ad sanctum Tryphonem.

Dominica 1 in Quadragesima, ad sanctum Joannem Lateran.---Feria 2, Colecta ad sanctos Cosmam et Damianum; statio ad sanctum Petrum in Vinculis.---Antiphona ad Colectam, *Exsurge, Domine, adjuva nos*. Psal. *Deus 546 auribus nostris. Gloria Patri*. Vers. *Opus quod operatus. Oremus. Flectamus genua*. Diaconus dicit *Levate. Oremus. Preces populi tui, quaesumus, Domine, clementer exaudi, ut qui juste pro peccatis nostris affligimur pro tui nominis gloria misericorditer liberemur. Per. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo*. Diaconus dicit *Procedamus in pace*. Resp. *In nomine Christi, Amen*. Antiphona per paradisum, *Multa sunt peccata nostra*. Caetera dicantur eo ordine quo retro. *Converte nos, Deus salutaris noster, et ut nobis*, etc.---Feria 3, Colecta ad sanctum Nicolaum de Carcere; statio ad sanctam Anastasiam.---Feria 4, Colecta ad sanctum Petrum ad Vincula; statio ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 5, Colecta ad sanctam Agatham in Monasterio; statio ad sanctum Laurentium Panispernae.---Feria 6, Colecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctos Apostolos.---Sabbato, Colecta ad sanctam Mariam in Transpadina; statio ad beatum Petrum apostolorum principem.

Dominica 2 in Quadragesima, statio ad sanctam Mariam in Dominica. *In alio Codice*. Dominica vacat. Statio ad sanctam Mariam in Dominica.---Feria 2, Colecta ad sanctos Cosmam et Damianum; statio ad sanctum Clementem.---Feria 3, statio ad sanctam Balbinam. *In alio Codice*. Colecta caret, statio ad sanctam Balbinam.---Feria 4, Colecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctam Caeciliam in Transtiberim.---Feria 5, Colecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctam Mariam Transtiberim.---Feria 6, Colecta ad sanctam Agatham in Monasterio; statio ad sanctum Vitalem.---Sabbato, Colecta ad sanctum Clementem; statio ad sanctos Marcellinum et Petrum.

Dominica 3, statio ad sanctum Laurentium foris murum.---Feria 2, Colecta ad sanctum Adrianum; statio ad sanctum Marcum.---Feria 3, Colecta ad sanctum Sergium; statio ad sanctam Pudentianam.---Feria 4, Colecta ad sanctam Balbinam; statio ad sanctum Xystum.---Feria 5, Colecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctos Cosmam et Damianum.---Feria 6, ad Colecta ad sanctam Mariam Rotundam; statio ad sanctum Laurentium in Lucina.---Sabbato, Colecta ad sanctum Vitalem; statio ad sanctam Susannam.

Dominica 4, statio ad sanctam Crucem.---Feria 2, Colecta ad sanctum Stephanum in Caelio monte; statio ad sanctos Quatuor Coronatos.---**547** Feria 3, Colecta ad Monasterium domnae Rosae; statio ad sanctum Laurentium in Damaso.---Feria 4, Colecta ad sanctum Mennam; statio ad Paulum apostolum.---Feria 5, Colecta ad sanctum Quiricum; statio ad sanctum Martinum de Montibus.---Feria 6, Colecta ad sanctum Vitum Magellum. *In alio Codice*, in Macello; statio ad sanctum Eusebium.---Sabbato, Colecta ad sanctum Angelum Piscium Venditorem; statio ad sanctum Nicolaum de Carcere.

Dominica 5, *Al.*, de Passione; statio in basilica principis apostolorum.---Feria 2, Colecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctum Chrisogonum in Transtiberim.---Feria 3, statio ad sanctum Cyriacum in Thermis. *In alio Codice*, Colecta vacat, statio, etc.---Feria 4, Colecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctum Marcellum.---Feria 5, Colecta ad sanctam Mariam

in Via Lata; statio ad sanctum Apollinarem.---Feria 6, Collecta ad sanctos Joannem et Paulum; statio ad sanctum Stephanum in Caelio monte.---Sabbato, Collecta ad sanctum Xystum; statio ad sanctum Joannem in Porta Latina. *In alio Codice*: Sabbato ad sanctum Petrum, quando eleemosyna datur; Collecta ad sanctum Xystum, etc.

Dominica in Palmis, dicimus Tertiam in sancta Maria in Turre, ubi palmae benedicendae sunt. *In alio Codice*: Statio ad sanctum Joannem in Lateranis. In Processione per paradisum [Vulgo *le Parvis*], Antiph. *Pueri Hebraeorum portantes*, etc. *Pueri Haebraeorum vestim*. Antiph. *Occurrunt turbae. Christus factus est pro nobis obed.*, etc. Hanc Antiphonam cantamus semel tantum, et sine organo.---Feria 2, Collecta ad sanctam Balbinam; statio ad sanctos Nereum et Achillem.---Feria 3, Collecta ad sanctam Mariam de Porticu; statio ad sanctam Priscam.---Feria 4, Collecta ad sanctum Petrum in Vinculis; statio ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 5, in Coena Domini statio ad sanctum Joannem Lateranensem.---In Parasceve diurnalem cursum separatim cantamus, et hora nona ingredimur ecclesiam cum domino episcopo sive presbytero cardinali; et induti vestimentis nigris absque ullo cantu procedimus ante altare, et lector ascendit pulpitum, etc.

Dominica sanctum Pascha, statio ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 2, post Pascha, statio ad sanctum Petrum.---Feria 3, statio ad sanctum Paulum apostolum.---**548** Feria 4, ad sanctum Laurentium foris murum.---Feria 5, ad sanctos Apostolos.---Feria 6, ad sanctam Mariam Rotundam.---Sabbato ad sanctum Joannem Lateranum.

Dominica octava Paschae, statio ad sanctum Pancratium.

In litania majore, statio in basilica sancti Petri; ad Collectam in ecclesia sanctae Mariae in Turres. *Haec in alio Codice*.

Die Ascensionis Domini, statio in basilica principis apostolorum.

Die sancto Pentecostes, statio in basilica apostolorum principis.---Feria 2, ad sanctum Petrum in Vinculis.---Feria 3, ad sanctam Anastasiam.---Feria 4, ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 5,---Feria 6, ad Apostolos.---Sabbato, ad sanctum Petrum.

Dominica 16 post Pentecosten.---Feria 4, statio ad sanctam Mariam Majorem.---Feria 6, ad Apostolos.---Sabbato, apud beatum Petrum.

In Purificatione sanctae Mariae, statio ad sanctam Mariam Majorem.

APPENDIX AD LIBELLOS ORDINIS ROMANI.

I. EGLOGAE AMALARII ABBATIS IN ORDINEM ROMANUM.

549 Capitula sequentis opusculi prae-notamus, ut si forte quis ignarus exstans de ignobilitate hujus operis, aggrediensque illud quasi dignum, ac postea reperiens vile, ne poenitentia ductus dicat apud semetipsum, vel apud suos astantes: Si cognovissem rusticitatem hujus operis, nullatenus in eo laborem oculorum meorum impenderem. Videat modo in capite quae sequuntur usque in finem. Et si lectionis causa in aliquam nauseam incurrerit, non illi qui ordinavit, tantum ingratus existat, sed et sibi qui cognita ignobilitate magis eam elegit rimari usque ad calcem, etc.

De Romano Ordine.

1. Masculi stant ad australem partem, et feminae ad borealem, ut ostendatur per fortiorem sexum firmiores sanctos semper constitui in majoribus tentationibus aestus hujus mundi, et per infirmiore fragilioremque sexum infirmiores in aptiore loco, etc.

550 2. Episcopus a laeva ingreditur, et transit ad dexteram. Christi enim corpus nos sumus omnes. Ideoque fas est ut episcopus intrans ecclesiam imitetur suum caput Christum ingredientem in mundum; laevam partem tetigit Salvator noster, quia temporalem assumpsit, etc.

3. Intran cum eo non amplius quam septem diaconi, totidem subdiaconi, totidem acolythi cum thuribulis non amplius, quam ternis. Saepe scriptum est, et in multis locis apertum, quod septenario numero universitas ecclesiae designatur, etc. Quamvis tacuisssem de septem diaconibus ab apostolis ordinatis; ex hinc decreverunt apostoli vel successores apostolorum, per omnes ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu essent caeteris, et proximi circa aram quasi columnae altaris assisterent; septem propter septem viros perfectos, quinque propter quinque libros Moysi, tres propter spem, fidem et charitatem.

4. Quod diaconi sunt, tot candelabra portantur, quia omni ecclesiae laboranti et imitanti Christum promittitur gaudium aeternae vitae, et lux perpetua, etc.

5. Portatur et thuribulum, quod Christi corpus significat, sicut scriptum est in eadem Apocalypsi: Alius angelus venit et stetit ante altare, habens thuribulum aureum, etc.

6. Episcopus veniens ante altare, adorat primo Sancta, et postea pacem dat presbyteris et diaconibus, quia illum imitatur, de quo propheta scripsit: Multiplicabitur ejus imperium, et

pacis ejus non erit finis. Primo episcopus adorat Sancta, quia primo illius misericordia impertienda est, a quo pax et concordia, et regnum Christi intra nos regnat. Duos sacerdotes osculatur, quia ipse est lapis angularis, qui conjunxit duos in unum parietem altrinsecus venientes, et dedit pacem his qui fuerant longe et his qui prope.

7. Post datam pacem cantor dat sanctae Trinitati gloriam, quasi dicat: Gloriam referimus Deo Patri et Filio et Spiritui sancto, quia pacem, quam prophetavit per sanctos suos prophetas, nobis in novissimis temporibus dignatus est ostendere. Quando dicit *Sicut erat*, diaconi procedunt ad altare, et iterum revertuntur ad episcopum, et stant erecti. Hoc significat quod ideo morti se tradiderunt, subauditur apostoli, ut Christi corpori adunarentur. In quo versu varietas multiplicium temporum demonstratur; id est, *sicut erat in principio* praeteritum, et *nunc* praesens, et *semper* futurum et aeternum, et *in saecula saeculorum*, longitudo magna. Unde Origenes: Quoties *saecula saeculorum* nominantur, fortasse licet ignotus nobis, tamen a Domino status aliquis terminus indicatur, etc. Quando dicitur prophetalis Versus, episcopus vadit ad altare, et osculatur eum, quia per ora prophetarum Christus venit in mundum, et transivit ad passionem.

8. Diaconi stant primo inclinati ante altare cum episcopo, usque *Sicut erat*, quia chorus martyrum sanctorum ante novissimam tribulationem in convalle lacrymarum manet. Postea martyrio coronati erecti stant liberati, et securi jam ab omni persecutione, quorum Deus oculos absternit ab omnibus lacrymis, et ab omni dolore, et ab omni esurie; ideoque stant ante Dominum semper.

551 9. Episcopus vero semper stat inclinatus usque ad prophetalem versum, quia Christus non anticipavit tempus quo praenuntiatus est per ora prophetarum. Tempore enim quo prophetae praedixerunt, venit in mundum ad passionem. Et ideo cum versu prophetali vadit ad altare, quia Christum imitatur, ut ostendat populo omnia quae prophetae praedixerant de Christi passione vera esse, et in tempore suo consummata. Sicut aperte legitur in prophetia Danielis, Septuaginta, inquit, hebdomadae abbreviatae sunt super populum tuum, etc.

10. Episcopus postquam adoraverit Sancta, pergit ad dexteram altaris, et stat erectus versus ad Orientem: et diaconi retro illum, unus post unum, plures ad dexteram, pauciores ad sinistram. Episcopus ad dexteram altaris stat, quia Christus regnum praedicabat, in quo totum dextrum est, et nihil sinistrum habet; stat et erectus, quia venit regere suos in virga ferrea, id est, in inflexibili justitia; stat versus ad Orientem, quia, ut ipse indicat, non quaerebat voluntatem suam facere, sed ejus qui misit illum, sicut scriptum est, quia descendit de coelo, non ut faciat voluntatem suam, et reliqua. Nunquam retrorsum versus, sed semper faciam Patris intuetur. Unde ipse Dominus in Evangelio: Scio unde veni, et quo vado. Sic namque oportet Christum et regnum praedicare coeleste, et peccata sub pedibus sternere; respicere aeterna, et temporalia retro habere. Diaconi retro stant, quia, sicut diximus, bene martyrum choro aptari possunt, qui et ministrantes sunt in sancto altari; et dalmaticas portant, quas solebat militaris usus portare. Ipsi diaconi praecesserunt ad altare, quia in veteri testamento martyres exstiterunt; et modo retro stant, quia post Nativitatem Domini nihilominus martyrio digne coronantur. Aliqui ex ipsis stant ad dexteram, et aliqui ad sinistram, quia multi de contemplativa vita martyrio coronati sunt, et multi de activa vita ad coronam martyrii procedunt, etc.

11. Candelae primo illuminantur extra ecclesiam, et per acolythos portantur in ecclesiam. Primo candelae procedunt, et postquam ventum fuerit ad altare, postponuntur. Utrumque demonstrant et doctores ecclesiae, id est illuminatores, exstitisse ante nativitatem Domini, et postea. Acolythi namque accensores luminum dicuntur. Portantur manibus, quia quos scientia replent bonis exemplis erigere nullatenus cessare debent. Eaedem candelae usque ad *Kyrie, eleison* acolythorum manibus tenentur, et tunc ponuntur in pavementum, et stant fixo gradu. Sic oportet doctores ut rudem populum nullatenus de manibus relinquant, antequam populus subjectus sciat dicere: Domine, miserere mei peccatoris. Quod est opere dicere, prout doctus sum a didascalo; Miserum me recognosco, et ideo misericordiam Dei implorare oportet. Stantque tunc per se in ecclesia, et illuminant ecclesiam, quoniam fas est ut qui jam doctus est a doctore doceat ecclesiam pro vice doctoris. Quae similiter, ut diximus de diaconibus, plura a dextris stant, et pauca a sinistris; de quo idipsum significare velle intelligimus, quod superius diximus de diaconibus. Post primam namque Orationem ponuntur candelae ante altare, non jam altrinsecus, ut antea, sed mistim per ordinem unaquaeque post alteram usque ad novissimam, quia sunt quidam qui omnia relinquunt et sese ad vitam contemplativam constringunt, plerique activam vitam ducunt et habent curam terrenarum rerum; tamen **552** quantum possunt eleemosynas faciendo, vigiliis exercendo, satagunt properare ad ecclesiam. Quos utrosque nostra Ecclesia mistim tenet. Quamvis et ideo possit intelligi candelas per ordinem ante altare poni, ut expedite possint ministri ad ambonem currere, et circa altaria ministrare. Evangelium quod portatur propius episcopo ostendit quod ipsum est nobis via eundi ad regnum Dei.

12. *De sessione episcopi.* Quod requiem animarum significet post actam Orationem; et quid significet quod presbyteri cum eo sedent; et de eo quod versus sit ad populum; ostendit datam esse illi potestatem eorum acta scrutari. Episcopus quidem post primam Orationem, quam precationem nominamus, sedet versus ad populum, et presbyteri cum eo. In ipsa vero precatione optationem bonam ecclesiae intelligimus, quasi dicat populo: Optavi bonum ecclesiae, et ideo sedeo. Et vos quidem si delectat requiem possidere animarum, quaerite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et ad aeterna necessaria adjicientur vobis, et post invenietis requiem. Stare namque est adhuc in certamine posito et orare; post victoriam vero sedere ac judicare. Sedent et presbyteri cum eo, quorum ministerium est idipsum enuntiare. De quibus Paulus: Presbyteri duplici honore habeantur, maxime qui laborant in verbo Dei. Post primam orationem stat versus ad populum, ut demonstret populo postquam Deo se manifestavit et sua acta, oravit pro se suisque, et populo bona precatus est, et laudem Deo retulit, habere ministerium opera populorum suorum examinare, quis inter eos dignus habeatur, vel quis indignus.

13. Nam ideo altior locus positus est episcopis, ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam et Graece quod dicitur episcopus, hoc Latine superintensor interpretatur, quia supervidet, quia superintendit. Quomodo enim viniti altior sit locus ad custodiendam vineam, sic episcopis altior locus factus est. Et de isto periculoso loco et alto periculosa ratio redditur, nisi eo corde stemus hic, ut humilitate sub pedibus vestris simus, et pro vobis oremus.

14. Episcopus enim minister fuit qui dixit: Non veni ministrari, sed ministrare. Joannes nempe subminister, qui dixit: Hic erat quem dixi, quia post me venit vir, qui ante me factus est. Qui non ascendit ad superiorem gradum, quem solus solet ascendere qui Evangelium

lecturus est, ut ostendat se subministrum esse, quia non est Joannes dignus solvere corrigiam calciamentorum ejus, cujus verba in eo leguntur.

Cantor vero ascendere potest indifferenter. Ascendit superius, quia Christus praelatus est Joanni. Stat in eodem, quia aestimatur Joannes. Stat inferius, quia venit ab eo baptizari. Non ascendit superius qui Responsorium cantat, quam qui lectionem legit, sed stat in eodem loco; et si ascendit superius, secundum superius dictos modos intelligitur. Responsorium ideo dicitur, eo quod uno cantante caeteri respondeant. Cantavit unus Christus, id est vocavit Petrum et caeteros apostolos; illi responderunt, quia Christum imitati sunt. Et ideo Responsorium convocationi apostolorum convenit. Ipse idem solus Versum cantat, quia Christus seorsum pernoctans solus orabat, sicut in Evangelio: Ipse autem erat pernoctans in Oratione.

553 Diaconus cum ascendit ad legendum, petit Benedictionem ab episcopo, et accipit Evangelium ab altari; et praecedunt ante eum duo candelabra, et duo thuribula, sive unum. Illud quid significet, dictum est. Diaconus vero stat versus ad Meridiem, ad quam partem viri solent confluere. Petit prius Benedictionem ab episcopo; episcopus dat illi: *Dominus sit in corde tuo, et in labiis tuis*. Incensum quod ponitur in thuribulum orationem designat sanctorum. Unde dicit Propheta: Dirigatur Oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Diaconus dicit *Dominus vobiscum*. Et populus se vertit ad Orientem, orat Deum ut possit digne intelligere quae auditurus est; et signum sanctae crucis singuli faciunt in frontibus suis, ut per signum sanctae crucis sint loricati, quatenus nulla phantasia diabolicae fraudis aditum inveniatur introeundi in corda eorum, et auferre possit semen Evangelii de manibus eorum. Post haec baculi deponuntur e manibus. Judaei namque arundinem in dextera Jesu dabant, et spineam coronam capiti ejus imposuerunt, et salutabant eum, atque genua ponentes adorabant eum illudentes. Nos vero fugientes consensum eorum deponamus baculum, quem illi erexerunt ob superbiam. Neque coronam, neque aliud operimentum super caput eadem hora tenentes. Si intraverit quis subito eadem hora in ecclesiam, non salutamus eum, neque genua ponimus ad Orationem, donec lectum sit evangelium. Aliter baculum possumus intelligere, etc.

15. Diaconus pronuntians verba Evangelii, ad Meridiem stat versus, quoniam illis loquitur, de quibus Paulus dicebat: Sapientiam loquimur inter perfectos. Quando enim sol ad Meridiem vergit, ferventior solet existere, et altior. Significat namque ecclesiam ferventem animo in amore Dei elevatam esse in magno culmine virtutum. Sane quando solemus sedere ad lectionem magistrorum, facies magistri nostri amplius est intenta in eum qui perfectius potest discere, quam in eos qui minus perfecte discunt. Non eo quod illi soli optet suam doctrinam, sed quia illos qui tardiore sensum habent vult iterum doceri ab illo qui citius veram rationem invenire potest in doctrina magistri. Non dicimus ita ut hi qui post tergum sunt extorres sint a sancto Evangelio, sed ut per doctiores minus eruditi erudiantur, etc.

16. Post lectum Evangelium candelae extinguuntur. Per candelas signantur doctores Ecclesiae. Et quid vult istud, quod post Evangelium extinguuntur, nisi quod nemo doctorum transcendere potest verba sancti Evangelii? Aperte etiam monstratur clauso sancto Evangelio extinctam esse doctrinam doctorum.

17. *De credo in Deum.* Postquam Christus locutus est populo suo, fas est ut dulcius et intentius profiteatur credulitatem suam. Sicque convenit populo post Evangelium, quia Christi verba audivit, intentionem credulitatis suae praeclaro ore proferre. Christiana religio ut salva maneat, corde creditur ad justitiam; oris autem confessio fit ad salutem.

18. Post lectum Evangelium venit subdiaconus ferens in brachio sinistro calicem, **554** in quo recipiantur amulae populorum, et super calicem corporale. Quod accipiens diaconus, ponit super altare. Similiter calicem post receptas amulas. Dominus Jesus ipse diaconus et subdiaconus, etc.

19. *De oblatione.* Christus Dominus sacerdos est in aeternum secundum ordinem Melchisedech, qui rex Salem, id est pacis rex, obtulit panem et vinum, in praefiguratione vera sacerdotii Christi, qui obtulit domino Patri verum panem, id est corpus immaculatum, et vinum, id est sanguinem suum. In cuius typo hodie nostra Ecclesia panem et vinum offert, in consideratione corporis et sanguinis Domini; et qui dedignantur oblationes offerre, dedignantur, quamvis non viva voce, confiteri se Christi passione esse redemptos; et eandem passionem memoriae suae mandare. Ita tamen si non sit aliqua causa, quae forte ad tempus impediat. Cum fanonibus offerunt, quoniam legimus in passione Domini sudarium usurpatum esse. Aliter quippe fanones de lino efficiuntur; et linum multis modis sanctae Scripturae pro exhortatione passionis ponitur. Atque ideo fanonibus puris oblationes tenent, ut se ostendant religione sancta et catholica accepisse pro fratribus animam ponere, et non solum animas, sed et puras, ut non sint aliqua haeresi pollutae, sed et charitate mundatae. Unde dicit Apostolus: Et si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Novissime omnium sacerdotes offerunt et diaconi, sed solum panem. Solus autem archidiaconus solet implere oblationes priorum, infundens aquam in calicem et amulam pontificis, ut ostendatur Christi corpus unum esse, et quod iste fecit, pro omnibus fecit. Sicut Petrus in Evangelio, Domino discipulos interrogante: Vos quem me esse dicitis? pro universitate discipulorum solus respondit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Hoc quod omnes responderunt animo, viva voce solus Petrus protulit. Quod presbyteri in novissimo loco offerunt, non vacat a mysterio. Quando Joannes in Apocalypsi sua vidit similem Filio hominis in medio septem candelabrorum, et in eo vidit statum omnis Ecclesiae praesentis qualis esset; et cum hoc descripsisset: Pedes, inquit, ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti. Pedes ignitos novissimi temporis Ecclesiam dicit, quae eminentius est examinanda et probanda pressuris. Presbyteri ministerium est fortem esse in Ecclesia, ut pro se possit orare et pro populo. Et isti, ideo quia fortiores sunt in Ecclesia, novissime offerunt, ut significant Ecclesiam, quoniam in novissimo tempore erit antichristus, videlicet multo plures injurias sustinere quam praesentem. Sed et si delectet audire cur viri ante feminas offerant, dicatur quia et primitiva Ecclesia in pressura, quando nondum pleniter christiani erant, plures injurias sustinuerunt, **555** quam modo sustineat praesens Ecclesia. Feminae in medio offerunt, quia sicut liquido patet, silentium est magnum in Ecclesia. Deo enim gratias, christianitas, maxime in istis temporibus, viget praecipue, quoniam sublimis potestas christiana est. Presbyterorum ministerium est et diaconorum in altari et circa altare ministrare. Ideoque ipsi soli accedunt ad altare, quorum ministerium est circa altare.

20. Eo namque tempore quo Missa celebratur diaconi stant retro episcopo, et subdiaconi ante faciem ejus. Notum est enim dixisse Christum discipulis suis: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Qui, sicuti Christus praedixit eadem nocte, relicto eo, fugerunt.

Atque hoc modo eadem hora secundi ministri altaris recedunt a facie episcopi, ut significetur ad tempus apostolos absentes fuisse, et tamen retro exspectantes, quoniam post passionem illum secuti sunt. Quid est retro stare? procul dubio sequi anteriorem. Subdiaconi vero post Angelicum Hymnum stant inclinati usquedum dicitur: *Nobis quoque peccatoribus*. Tunc primo se erigunt. et stant in loco ubi ante steterunt, quoniam discipuli et mulieres sequentes erant Dominum, usque ad locum crucifixionis, non solum sequentes, sed etiam plangentes. Conversus autem Jesus dixit: Filiae Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos et super filios vestros. Mulieres flebant quasi pro peccatore; sed ipse Dominus ostendit, non super illum debere flere, sed super ipsas flere. Et quid vis dicere, quale ministerium habeant subdiaconi, quando stant inclinati, si pro suis peccatis non orant et plorant? Per tropologiam subdiaconi inclinati sunt, quia declinaverunt. Stant erecti per confessionem, et sursum aspiciunt in faciem pontificis, postquam dicit *Nobis quoque peccatoribus*. Et quomodo poterant discipuli et mulieres claudere oculos suos, ut non viderent Dominum pendentem in cruce, quem tantum amabant? Subdiaconi in ipso aspectu perseverant, usquedum fanone calix circumdatur. Tunc demum recedunt ut praeparent calices, in quo corpus Domini honorifice servetur. Audiet quandiu supra die steterint ad crucem. Lucas inquit: Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu, et depositum involvit in sindone. Subsecutae autem mulieres, quae cum ipso venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus; et revertentes paraverunt aromata et unguenta; et Sabbato quidem siluerunt. Mulieres quidem parant aromata et unguenta, unde condiatur corpus Domini, ne in pulverem redigatur. Subdiaconi quidem postquam vident calicem circumdatum linteo, vadunt ut praeparent calicem sive sindones mundas, in quibus recipiant corpus Domini, ne in terra cadat, et in pulverem vertatur. Mulieres Sabbato siluerunt, scilicet, subdiaconi exspectant, usquedum Oratio Dominica compleatur, et id quod pendet ad hanc Orationem. Convenienter quippe Sabbatum coaptatur Orationi Dominicae, in qua sunt septem petitiones. Etenim per septimam Sabbati septiformis spiritus intelligitur. De Oratione Dominica, 556 quae Sabbato aptatur, silentium Sabbati requiem mentis designat, quae datur per septem dona Spiritus sancti; et haec dona ministri nos petimus in Oratione Dominica: Unde ecclesiae eadem hora quiescunt. Plane diaconi inclinati permanent usque dum compleatur Oratio Dominica; et subdiaconi erigunt se cum audiunt *Nobis quoque peccatoribus*. Per quos designantur illi quibus Christus dixit: Vos autem sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto, scilicet apostoli. Sed istorum declinatio perseverans eorum perseverantiam in Oratione designat, ut acciperent promissum Domini. Quibus utique praecepit specialiter exspectare promissum Spiritus sancti in Jerusalem usque ad Pentecosten. Illi stant inclinati usquedum compleantur septem petitiones Orationis Dominicae, et de quibus superius legitur quod ministrantes ei erant usque ad sepulcrum; et postea praeparantes aromata. Illi qui horum typum tenent recedunt de altari ad ministerium praeparandum, quando audiunt *Per omnia saecula saeculorum. Amen*.

21. *De Te igitur, cur secreto cantetur.* Consuetudo namque patrum nostrorum habebat ut qui Orationem facerent laudem Deo referrent. Igitur quod excelsa voce dicimus ante *Te igitur*, ad laudem pertinet Creatoris nostri, ut manifeste omnibus demonstretur, qui hanc valent distinguere; ubi et nos Deo gratias referendas esse refertur, et angelicam creaturam pronuntiat unamquamque in ministerio apto laudare Creatorem suum. Postea namque sequitur *Te igitur*, Oratio, videlicet, specialis sacerdotum, in qua orat, et specialiter pro aliquibus, ut facit pro apostolico. Et postea ubi dicit *Famulorum famularumque tuarum*. Et illico postquam pro propriis Orationem fudit, generaliter se convertit pro omnibus orare, adjungens *Et omnium*

circum astantium, et caetera his similia. In eo, videlicet, quo ista Oratio specialiter ad sacerdotem pertinet, solus sacerdos in eadem intrat, secreto eam decantat. Sequitur magistri sui praecepta, qui dicit: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, et caetera. Iste namque mos apud nostram Ecclesiam usque hodie manet, ut si quis Orationem facit, specialiter faciat. Hanc ita exaltat voce, ut se ipsum admoneat quid in secreto cordis sui postulare debeat. Neque ab re est quare mos iste apud christianos teneatur: procul dubio quia Christus solus orabat. Unde Matthaeus: Et dimissa turba ascendit in montem, solus orare.

22. *De crucibus in* Te igitur. Cruces in hac Oratione senario numero perficiuntur, ut sicut Dei opera perfecta sunt, ita et ejusdem Dei et domini nostri Jesu Christi corpus perfectum intelligatur. Senarius enim numerus partibus suis computatus perfectus est; hoc significat quod novissima crux cum oblatione celebratur, quod pro tota Ecclesia venerat is pati, cujus corpus passioni succubuit usque ad tactum crucis.

Quinque etiam ordines crucium, quae fiunt ante sextum, quando cum oblata tangitur calix, significant quinque aetates mundi ante nativitatem Domini; sextus vero tempus illud quod restat a nativitate Domini usque in finem mundi. Significat enim semel tactus calix oblata semel Dominum ascendisse crucem, **557** ut finem haberet cruciatus qui fiebat per quinque aetates mundi. Per oblatam quae exaltatur in manu signantur prophetae, qui in manibus exaltabant verum panem Christum, quando ejus incarnationem aperta voce prophetabant. Unde Isaias: Ecce, inquit, virgo concipiet, et pariet filium. Cum ipsam crucem videt diaconus facere et incipere calicem exaltare, vadit et tenet calicem simul cum episcopo exaltatum usque dum dicit *Per omnia saecula saeculorum*; et postea ponit calicem in altare, et involvit eum in sudario. Nempe Joseph, accepto corpore Jesu, involvit in sindone munda, et posuit illud in monumento suo. Hunc diaconum praesentem propter conveniens ministerium ponimus in typo Joseph, sive generaliter in typo eorum qui casto corde mysteria Christi suscipiunt. Diaconus siquidem qui tenet calicem exaltatum cum pontifice ponit illum in altare, quia Joseph, deposuit de cruce corpus dominicum, et posuit in monumentum. Diaconus, sicut diximus, involvit cum sudario calicem, quemadmodum Joseph involvit sindone munda. In ipso altari, id est in sepulcro, corporale jacet: per quod intelligitur ipsum linteam majus quo totum corpus tegebatur in sepulcro; et per illud quod aliquam partem calicis tegit, sudarium intelligimus, quod aliquam partem capitis Domini tegebat, et aliquam non tegebat, sicut mos Judaeis est facere. Et remanet in altari, id est in sepulcro, hoc opus, usquedum tria capitula compleantur, id est prologus de Oratione sequenti, *Pater noster*, et *Libera nos Domine*. Etenim tres dies in sepulcro Dominus quievit. Postea namque commistum corpus dominicum vino, simulque pace annuntiata aufertur dominicum corpus de altari, quemadmodum in tertia die anima quae descendit ad inferna ut liberaret justos, ut corporis vivificaret membra, rediit ad corpus, et non est amplius inventum dominicum corpus in sepulcro. Et ideo quia totus homo surrexit, simul fas est ut illico cum oblatione calix Domini auferatur de altari.

23. *De nominibus quatuor Orationum episcoporum sive populi*. Prima Oratio dicitur aliquando Oratio, aliquando Collecta. Manifestum est quod ideo Oratio dicitur, quia precantur bona populo; collecta vero, quia populus inchoatur in unum. Libeat fraternitatem tuam, frater charissime, uti auctoritate sancti Augustini in hoc opusculo. Istud officium namque in quatuor species dividit, id est in preces, in Orationes, in postulationes, in gratiarum actiones; ita commemorans. Quidquid agitur in officio Missae, antequam oblatae

ponantur in altari, precatio nominatur. Et hanc differentiam facit inter precationem, et deprecationem, et imprecationem, quod precatio sit quando bona optat populo; deprecatio, quando orat, ut devitet malum, et desinat a peccatis; imprecatio, quando mala optat, id est maledicit. Prima vero Oratio quam dicit episcopus precatio nominatur, id est optatio bona populo. Diximus namque quod Introitus foret ad officium prophetarum, quoniam per ora prophetarum Christus introivit in mundum; et non solum intravit, sed et carnem assumpsit, et homo factus est, **558** ducens originem secundum carnem de sanctis patriarchis; quorum unus valde optat et commendat expectationem ejus populo dicens: Non auferetur sceptrum de Juda, etc.

24. *De Secreta.* Secreta dicitur, eo quod secretam Orationem dat episcopus super oblationem, ut velit respicere Deus super oblationem propositam, et deputare eam futurae consecrationi. Notum est enim ideo secretam Orationem facere super oblatam, ut possit ex ea fieri corpus Domini.

25. Fractio oblatarum illam fractionem significat quam Dominus duobus discipulis fecit in Emmaus. Qua de re solent aliqui episcoporum, quando invicem communicant, tres portiones facere de una oblata, in typo horum trium, id est Christi et Cleophae, et, ut dicunt, Lucae. Sicut enim multae Ecclesiae sunt per universum orbem terrarum, propter diversa loca, et tamen una sancta est catholica, propter unam fidem, sic et multae oblatae, propter vota offerentium, unus panis est, propter unitatem Corporis Christi. Si enim requiris quare non integra oblata ponatur in calicem, cum constat integrum corpus Domini resurrexisse: Partim resurrecturum, partim jam vivit, ut ultra non moriatur; partim mortale est, et tamen in coelo. Unde dicit Apostolus: Nostra autem conversatio in coelis est.

26. *De pace annuntiata antequam commisceatur corpus et sanguis Domini.* Duobus enim modis potest accipi pax dicta ab episcopo sive presbytero, antequam corpus Domini mittatur in sanguinem: scilicet, et illa pax per istam intelligi potest, quae justis eodem tempore data est, quando anima Christi descendit ad infernum, et eruit inde omnes fideles, etc. Vel certe ea pax per istam intelligi potest quae data est Christi corpori, quando anima ad illud rediit, ut sicut neque anima unquam turbata est pro sua morte, ita nec corpus ultra turbetur de sua mutatione; sed ea pace fruantur utraque, ut semper gaudeant de aeterna immortalitate. Non enim ab re est si per tactum quo tanguntur labia calicis eodem tempore Scripturam illam accipiamus: Et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitae; ut in eo membro restauratio vitae intelligatur, cui primo ut viveret, legitur data. Sane et illud rationi congruit, ut quatuor sensus sunt in capite, per quatuor partes mundi labia calicis tangantur, etc. Gentiles quidam, qui nondum erant Dei, quaerebant per Philippum, qui erat os lampadis, videre Jesum. In quo significatum est gentiles futuros corpus Domini per fidem; ita et iste panis, quando primum ponitur in altari, datur intelligi futurum de eo fieri corpus Domini. Audiamus quid de jam commemoratis gentilibus respondeat Dominus. Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet. In quo profecto ostenditur, nisi ipse moriatur, gentilitatem non fieri corpus suum. Sic sane ut panis purus corpus suum antea fieri non poterat, nisi ad memoriam reducatur sacerdotis sacramentum passionis Domini, et crucis signaculum pro eo celebretur.

27. *Item de Secretu.* Christus solitudinem quaesivit in Oratione; **559** quanto magis nos oportet quaerere, qui undique circumdamur tumultibus vitiorum, et consuetudine saeculari?

Utile namque est omnem Orationem specialem sacerdotum secretam esse, ut non cogitemus quomodo placeat vox et compositio oris populo terreno, sed tantummodo cogitemus qualiter mens soli Deo concordet quem orat. Ab illo loco ubi Secretam dicit episcopus, usque ad *Agnus Dei*, totum illud vocat Augustinus Orationes.

28. *De Praefatione.* Praefatio namque dicitur, quasi praelocutio. Haec namque Oratio quae Praefatio dicitur, praelocutio est totius secuturae Orationis quae inchoatur ante *Te igitur*, pervenitque usque ad *Agnus Dei*. Hanc igitur consuetudinem haec Oratio tenet, quam habuit Oratio Patrum nostrorum qui solebant laudes Deo referre in Oratione. Ita namque Daniel oravit: Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti, etc.

29. *De Benedictione post communionem.* Postcommunionem hanc Orationem Augustinus postulationem vocat. Postcommunionem namque dicit, quia postquam populus communicat, haec sequitur; super populum vero, quia tunc benedicitur populus, ut nostro sancto conveniant Evangelio. Post Orationem et communicationem Benedictio sequitur, quoniam postquam Christus in cruce oravit, et coram discipulis manducavit, et reliquias eis dedit, et elevatis manibus suis benedixit eos: Et factum est cum benediceret eos, recessit ab illis, et ferebatur in coelum. Nostra quippe Benedictio postulatio est apud Deum, ut benedicere dignetur. Episcopus namque, data Benedictione, revertitur ad propria. Postea annuntiat diaconus *Ite, Missa est*. In angelorum typo loquitur populo, qui dixerunt apostolis: Hic Jesus qui assumptus est a vobis in coelum, et reliqua. Quid est namque *Ite, Missa est*, frater mi? nisi, *Ite cum pace ad domos vestras*. Legata est pro vobis Oratio ad Dominum, et per angelos, qui nuntii dicuntur, allata est in conspectu divinae Majestatis. Populus respondet *Deo gratias*. Hanc responsionem Augustinus vocat gratiarum actiones. Hoc agit sancta Ecclesia more apostolico, qui erant adorantes Jesum, et regressi sunt Jerusalem cum gaudio magno. Audi qualiter apostoli Deo gratias referant: Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Qualiter quaedam Orationes et cruces in Te igitur agenda sunt

Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum dominum nostrum supplices rogamus ac petimus, uti accepta habeas et benedicas. Hic signat oblationem et calicem tribus vicibus; non tamen sub una cruce, sed separatim singulis singulas faciens cruces. *Haec + dona, haec + munera, haec + sancta sacrificia, illibata. In primis quae tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare, et regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa nostro ill. Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum.* 560 Hic nomina vivorum nominentur si volueris, sed non Dominica die, nisi certis diebus. *Et omnium circum astantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis atque incolumitatis suae, tibi reddunt vota sua aeterno*

Deo, vivo et vero. Communicantes et diem venerantes Cosmae et Damiani. Si fuerit natale sanctorum, hic dicat: Sed et diem natalitii beati ill., vel beatorum ill., celebrantes, et omnium sanctorum, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio per Christum Dominum nostrum. Hic inclinatur se usque ad altare, dicens: Hanc igitur oblationem servitutis nostrae . . . et in electorum tuorum jubeas grege numerari per Christum Dominum nostrum. Caetera habes superius, pag. 61.

II. JOANNIS DIACONI LIBER DE ECCLESIA LATERANENSI

Incipit prologus in libro de Sanctis Sanctorum.

Beatissimo domino et Patri reverentissimo Alexandro divina gratia catholicae Ecclesiae atque sedis apostolicae summo pontifici, Joannes qualiscunque diaconus basilicae Salvatoris patriarchii Lateranensis canonicus, librum de Sanctis Sanctorum ex archivio renovatum. Cum juxta sapientis viri praeconium, gloria regum sit celare verbum, et gloria Dei investigare sermonem, tanto utriusque professoribus probabile est ad utriusque beneplacitum et honorem sollicitum ac devotum praestare obsequium, quanto de utriusque gratiae plenitudine speratur remuneratione dignum, atque indubitanter creditur affuturum, etc. Hoc itaque considerationis respectu considerans, libellum de Sanctis Sanctorum memoriam continentem, qui in archivio hujus sacrosanctae basilicae a praedecessoribus nostris usque ad nostra tempora conservatur, antiquitatis vetustate jam quasi abolitum, quoniam beatitudini vestrae bene placitum est et gratum, erogatum quia pernecessarium, ne tam celebris sacrorum memoria, quae ab antecessoribus nostris nobis diligenter conservata est et tradita, per nostram negligentiam posteris nostris oblivione deficeret, sanctitatis vestrae auctoritate et praecepto, mandato quoque et voluntate venerabilis prioris Joannis et fratrum ejusdem Ecclesiae, ad honorem Domini et Salvatoris Jesu Christi renovare curavi posteritati conservandam, ipsorumque devotioni profuturam. Sane quia non solum de mendosis, sed etiam de otiosis ante tribunal Dei viventis, in cujus manus horrendum est incidere, **561** reddituri sumus procul dubio rationem; scire cupio vestrae paternitatis benevolentiam Deo et hominibus meritorum plenitudine et sinceritate reverendam, atque universos qui hujus libelli memoria gaudent, me nullatenus superstitionis causa aliquas novitates praesumptionis inserere, sed simpliciter antiquam seriem scribendo conservans, si qua alia superaddo, illa sunt procul dubio quae vel ipse jam per quinque lustrorum spatia, in hac sacrosancta basilica in canonicali proposito vivens, oculis propriis vidi, vel ab antecessoribus nostris veridica relatione cognovi, ea scilicet quae sunt de translatione sanctorum Chrysanthi et Dariae, seu de inventione sanctarum Rufinae et Secundae, atque sanctorum Cypriani et Justinae, vel etiam quae de historiis et auctoritatibus sanctorum ad repellendam ambiguitatis opinionem quorundam de

absconsione tabernaculi et arcae, et his quae continebantur in ea, vel altaris incensi. Quae nimirum ut liquido clarescant, et historiographorum nomina et libros, et tempora, seu doctorum nomina, vel volumina manifestius in sequentibus declarare curavi, etc.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDUAE TRINITATIS.

Incipit scriptum de supremae sanctuario sanctae Dei Romanae, id est Lateranensis, Ecclesiae, compositum de archivis et antiquis pontificum Romanorum gestis, quae videlicet ecclesia patriarchalis et imperialis privilegio ac praerogativa sanctae sedis apostolicae, dono gratiae Dei Salvatoris Jesu Christi super omnes Ecclesias totius orbis terrarum obtinet dominationem atque principatum, quae etiam divino nutu apostolici culminis et Romani imperii nomen possidet gloriosum.

Et quoniam totus orbis terrarum huic matri Ecclesiae debitae subjectionis exhibere debet obsequium, multi ex diversis regionibus hic conveniunt oratores, quibus nescientibus quantum et quam pretiosissimum in hac praedicta Ecclesia sanctuarium Dei sit reconditum, per istarum insinuationem litterarum volumus esse notatum, saltem quando hic conveniunt ad exorandum Deum Dei Filium Jesum Christum Dominum nostrum Salvatorem sanctorum pro pace sanctae Ecclesiae, pro remissione omnium peccatorum, pro acquirenda gloria aeternae visionis Dei, pro societate aeternorum civium et sanctarum animarum.

Igitur post beatam ac salutiferam Domini nostri Jesu Christi passionem, et ab inferis gloriosam ipsius resurrectionem, seu in coelum admirabilem ascensionem, percepta consolatione gloriosissimi adventus Spiritus sancti, in sortem suae praedicationis apostoli iter suum direxerunt, et dispositione ineffabilis misericordiae Dei regni coelestis senatores eximii, Petrus scilicet et Paulus, caput totius orbis, hanc Romanam videlicet civitatem, ingressi sunt, in qua ad honorem Domini nostri Jesu Christi catholicae fidei fundamentum super Petram, id est Christum, fideliter collocarunt; pro cujus aedificationis incremento usque ad mortem decertarunt, pro cujus amore gloriosum sanguinem suum effuderunt ad denique mortem crucis, et gladii temporalem subeuntes, Regis superni curiam laureati petierunt. Isti sunt viri sancti quorum doctrina fulget Ecclesia, **562** quam antiquus hostis per Neronem primum, deinde per succedentes principes per trecentos annos et eo amplius impugnavit et concussit, sed nullatenus evertere valuit. Cum enim placuit ei qui fideles suos igne passionis permisit examinari, Constantinus Augustus, Constantii et Helenae filius, culmen imperii subiit, et praecedentium tyrannidem principum in servos Jesu Christi aliquandiu exercuit; sed immensa Dei pietas electorum suorum clamantium ad se dolori et angustiae compatiens, calamitati et miseriae tantae persecutionis finem imponere non distulit. Quid plura? sicut enim in Vita sancti Silvestri legitur, praefatus imperator Constantinus elephantiae lepra a Deo percutitur; cui pontifices capitolii hoc dederunt consilium, quatenus

in piscinam occisorum infantium sanguine plenam nudus descenderet, et a lepra sic mundatus pristinam sanitatem sic reciperet, etc.

Deinde privilegium Romanae Ecclesiae pontifici contulit, ut in toto orbe Romano sacerdotes hunc ita caput et principem habeant, sicut omnes iudices regem habere consueverant; in quo privilegio ita inter caetera legitur: «Utile iudicavimus una cum omnibus satrapis nostris, et universo senatu, optimatibus etiam et cuncto populo Romanae gloriae subjacenti, ut sicut beatus Petrus in terris vicarius Filii Dei videtur esse constitutus, etiam et pontifices ipsius principis apostolorum vice principatus potestatem amplius quam terrenae imperialis nostrae serenitatis mansuetudo habere videtur, obtineant,» etc.

Sicut enim in Gestis beati Silvestri legitur, quae beatus papa Gelasius in concilio septuaginta episcoporum a catholicis legi commemorat, praefatus imperator Constantinus secunda die processionis suae promulgavit legem, quae his verbis concluditur: Sit omnibus notum, nos ita Christi cultores effectos, ut intra palatium nostrum templum hujus nominis construamus, etc. Quam Ecclesiam postea aedificatam et consummatam beatus Silvester publice (quod non fiebat antea) solemniter consecravit quinto Idus Novembris. Et est illa usque hodie celeberrima festivitas in Urbe, in qua prima ecclesia publice consecrata est, et imago Salvatoris infixae parietibus, primum visibilis omni populo Romano apparuit. Inscribitur enim *Dedicatio basilicae Salvatoris*. Inde est quod quaecunque ecclesia per Urbem atque per orbem Salvatoris vocabulo specialiter intitulatur, in praefata die ipsius celebritatis memoriam recolit et veneratur; cujus dedicationis solemnitatem octo diebus celebrandam apostolica sancivit auctoritas, quoniam decimo die a solemnitate dedicationis istius dedicatae sunt postea basilicae sanctorum Petri et Pauli.

Inde est quod Romanus pontifex ipsius Salvatoris Jesu Christi, qui suavis et copiosus est in misericordia omnibus ad se redeuntibus, in dedicatione istius sacrosanctae basilicae, quae misericordiae sortita est vocabulum, de omnipotentis Dei certa misericordia praesumens salubriter ordinavit, ut omnibus ad hujus festivitatis laetitiam convenientibus magna fieret remissio peccatorum, de quibus tamen digne Deo Ecclesiaeque confessi per poenitentiam fuisse noscuntur, seu qui usque ad octavam diem, cum vera et Deo grata cordis contritione confiterentur. Quae videlicet emissio apostolica providentia sic tripertita distinguitur, ut Romanis et circum adjacentibus I M. annorum, **563** Thuscis et Lombardis II M. annorum, sed et his qui maria transmeare noscuntur, III M. annorum, maneat remissio peccatorum. Similis eademque institutio remissionis facta probatur in hac prima et sacrosancta basilica quinta feria in Coena Domini, quando a domno apostolico consecratur sacrum chrisma, quando et haeretici contumaces, et extollentes se adversus hanc sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, publicae excommunicationis maledictione apostolica sententia traduntur Satanae in interitum carnis, ut tandem, miserante Deo, resipiscentibus illis a diaboli laqueis, spiritus eorum salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

I. De mysticis appellationibus istius sacrosanctae basilicae.

Haec, inquam, Ecclesia a sanctis Patribus, sicut in eorum scriptis invenitur, pluribus mysticis est vocabulis insignita. Haec etenim principaliter vocatur basilica, quia cum Regi regum Salvatori Jesu Christo sit dedicata, ei qui in terra summus rex est et sacerdos, comprobatur esse commissa. Vocatur etiam basilica aurea, vel basilica Constantiniana, a Constantino, ut dicitur, tota aureo musivo depicta. Dicitur etiam templum misericordiae, quia, ut usque hodie cernitur, cum multos aditus habuerit, nulla die vel nocte claudebatur, nisi tapetibus, ut quasi alterum asylum semper pateret obnoxiiis omnibus, quatenus amplius non punirentur a legibus saecularibus. Legitur quoque apostolica Ecclesia, apostolorum duntaxat doctrinis instructa; sedes apostolica, quia praeter apostolicum nullus alius sedere praesumit; sedes prima, quia secunda est Antiochena, tertia Alexandrina; sedes Petri, quia per vicarium suum ipsemet sedet ibi. Vocatur et ab Urbe Romana ecclesia; et a loco Lateranensis Ecclesia, Lateranensis basilica, Lateranense episcopium, Lateranense patriarchium. Dicitur haec Universalis Ecclesia, quia ejus episcopus de universis habet judicandi potestatem, de illo vero nullus. Et propter hoc appellatur caput Ecclesiarum, mater Ecclesiarum, et magistra Ecclesiarum, quia omnes ab illa accipiunt fomentum et magisterium. Omnibus providet, pro omnibus invigilat, pro cujus utique fide ut aliquando non deficiat, sed fratres suos confirmet, ipse Salvator exorat. Iis atque aliis omnibus haec aula Dei nobiliter in divinis paginis decoratur et honoratur.

II. Quod omnia quae in templo post destructionem reperta sunt, Helenae mater portavit ad filium.

Hanc itaque sacrosanctam basilicam, omni mundo reverendam, beatissima Helena Constantini mater post perceptum sacri baptismatis sacramentum, incomparabilis sanctuarii thesauro ditavit. Quod videlicet de Hierosolymitanis partibus rogatu ipsius Augusti filii transportavit, quod ab antiquis ante Incarnationem Domini fuerat reconditum, et post destructionem, quae a Tito et Vespasiano Romanis principibus facta legitur, inibi habebatur residuum. Totidem Deus omnipotens viscera misericordiae suae Romanae huic Ecclesiae dignata est aperire, cum jam dicta regina sanctuarium, quod Dei nutu de civitate sancta Jerusalem secum attulerit ad filium, in hujus sacrosanctae basilicae, **564** quae sacerdotalis est et regia, transtulit habitaculum. Quod quia nondum proprio designatur ex nomine, licet indignus sim nomen ejus depromere, tamen in honore suae laudis non differam cum reverentia nominare.

Item anno Dominicae Incarnationis 1260 Alexander papa quartus in die dedicationis hujus Ecclesiae sacrosanctae corroboravit et confirmavit omnes quascunque indulgentias, a quibuscunque summis pontificibus, quocunque tempore concessas; sed et illas principaliter, quas beatus Silvester abunde statuit et donavit, inclinatus justis precibus humilis et christianissimi Constantini, et de speciali misericordia et gratia prorogavit eas usque ad diem dedicationis apostolorum Petri et Pauli.

III. *De arca et sanctis sanctorum, quae sunt in basilica Salvatoris.*

In hac itaque sacrosancta Lateranensi basilica salvatoris Jesu Christo Deo dicata, quae caput est mundi, quae patriarchalis est et imperialis, sedes est apostolicae cathedrae pontificalis, et in ejusdem Ecclesiae ara principali est arca foederis Domini, vel, ut aiunt, arca est inferius, et altare ad mensuram longitudinis, latitudinis et altitudinis arcae conditum est superius, inter quatuor columnas de rubeo porphyrio suo sub quodam pulchro ciborio. In quo quidem, ut asserunt, multum est sanctuarium, sed quale sit non agnoscunt, nam nomen ejus nesciunt.

In altari vero quod superius est ligneum de argento coopertum, atque sub eo inferius, est tale sanctuarium, septem candelabra quae fuerunt in priori tabernaculo. Unde Paulus dicit apostolus: *Tabernaculum factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quae dicitur sancta, et aureum thuribulum, et urna aurea habens manna, quod habuit secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum.* Et ibi virga Aaron quae fronderat. Et tabulae testamenti, et virga Moysi, qua percussit bis silicem, et fluxerunt aquae. Item sunt ibi reliquiae de cunabulis Domini. De quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus. Item mensa domini. Linteum unde extersit pedes discipulorum suorum. Tunica inconsutilis, quam fecit virgo Maria filio suo domino nostro Jesu Christo, quae in morte ipsius a militibus sortita est, non scissa; quam dum Salvator inibi reservaverit, haeresis vel scissura fidei diu non erit in ea. Purpureum vestimentum ejusdem Salvatoris et Redemptoris. De sanguine et aqua lateris Domini ampullae duae. Circumcisio Domini. Sudarium quod fuit super caput ejus, quod est unum de quinque linteaminibus, quibus sanctissimum corpus ejusdem Domini nostri fuit involutum. Est ibi de loco Ascensionis Christi in coelum. De sanguine sancti Joannis Baptistae. De pulvere et cinere combusti corporis ejusdem praecursoris Christi. Cilicium ejus de pilis camelorum. De manna sepulturae sancti Joannis evangelistae ampulla plena. Tunica ejusdem apostoli et evangelistae, qua supposita corporibus trium juvenum, surrexerunt, mortui enim fuerant propter venenum quod biberant.

565 IV. *Ratio circa eos qui opponunt de absconsione tabernaculi, et arcae, vel altaris incensi.*

Verum quam plurimi, sacrorum voluminum et historiarum profunda mysteria minus prudenter investigantes, nec intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant, propter hoc quod in secundo libro Machabeorum de absconsione tabernaculi et arcae, seu etiam altaris incensi reperitur, superflua opinione existimant ipsum tabernaculum, et arcam vel altare, hactenus occultata usque ad tempus futuri iudicii latere, et ignorare, etc.

V. *Quod tempore Titi et Vespasiani quae in templo fuerant Romae translata fuerunt.*

Quo autem tempore, vel a quibus vasa templi, et utensilia, seu universa donaria Romae delata fuerunt, vel ubi reposita, praefatus doctor Hieronymus, cui proprium fuit semper nova quaerere, et absconsa dilucidare, in expositione Joelis prophetae, testatur quod Titus et Vespasianus, Romani principes, post ascensionem Domini, destructa civitate Hierosolyma, et templo, ob victoriam et monumentum populi Romani, omnia illa quae in templo praecipua et speciosa Judaei habuerant, secum asportaverunt, imo ab ipsis Judaeis asportari jusserunt, et aedificato Romae templo Pacis, ibi ea in delubrum mirifice condiderunt, quae Graeca et Romana narrat historia. Nec dubium unde tantus vir docuit habendum, quod Graeca et Romana historia voluit esse confirmatum. Hoc idem usque hodie liquido perpenditur in triumphali arcu, qui appellatur Septem Lucernarum, qui constructus fuisse probatur ad memoriam praedictorum principum totiusque populi Romani juxta ecclesiam sanctae Mariae Novae, in quo candelabra, quae fuerunt in priori tabernaculo, et arca cum vestibis suis, quae fuit in secundo intra velum, manifeste ac mirifico opere sculpta fuisse cernuntur.

Hoc etiam manifestioribus documentis eloquentissime doctor Leo papa in sermonibus Dominicae Passionis, cum de velo scisso in templo sub ipso tempore passionis Christi contra perfidiam Judaeorum contestando inveheret, declarare videtur, dum ipsorum caecitatem Judaeorum omnia mundi elementa evidentius arguisse protestaretur in sermone, qui sic incipit, *Cum multis modis Judaica impietas laboraret*, scripsit ita: «Quod si ad arguendos vos, nec coelestia, nec inferna sufficiunt, et crucem Christi magis potuerunt petrae atque monumenta, quam vestra corda sentire, saltem quod in templo actum est, scienter advertite. Velum, cujus objectu intercludebantur sancta sanctorum, a summo usque ad ima diruptum est, et sacrum illud mysticumque secretum, quo solus summus pontifex jussus fuerat intrare, reseratum est,» etc.

Sub altari isto sacrosancto, de quo in praesenti loquimur, est quaedam imago tota aurea Domino Jesu Christo dedicata, et beatae Mariae virginis; 566 et sancti Joannis Baptistae, sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, sancti Joannis evangelistae imagines de electro aureae et argenteae, necnon aliorum apostolorum penitus argenteae, quas Constantinus imperator Dei servus, qui easdem ad honorem salvatoris Jesu Christi suorumque discipulorum imaginari studuit, sic in quodam geneceo niolitus est recondere, quod nulli artificii per quodcunque ingenium licet accedere.

VI. *Quod quotidie in Matutinis, Missa et Vesperis festive in ea pulsatur.*

In hac Ecclesia, quia typum gerit coelestis Ecclesiae, die noctuque in Matutinis et Missa, seu Vesperis quotidie festive pulsatur. Inde est quod in ea non cantatur ad Missas *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem*, quoniam ibi summa pax justorum ipse Christus erit, ubi perfecta et consummata in electis, nec postulatione opus erit, nec augmento.

VII. *De Oratione Dominica, quae in omni officio frequentatur.*

Haec reservans apostolicam institutionem non nisi Dominica in officiis utitur Oratione, quoniam aliae Orationes postea sunt superadditae; et congruum est atque conveniens ut prima et summa omnium aliarum Ecclesiarum, primam et summam omnium aliarum Orationem frequentet; et quae Salvatoris vocabulo consecrata est, Salvatoris Orationem, quam discipulos suos orare docuit, prae caeteris praecipuam semper habeat. Sunt praeterea aliae quaedam collectae ad Matutinas vel Vesperas intitulatae, quae ab apostolico, vel ab ejus septem collateralibus episcopis tantum, et non ab aliis penitus in ipsa Ecclesia dici possunt.

VIII. *De episcopis septem hebdomadariis, aliisque officialibus ejusdem Ecclesiae.*

Ad hoc igitur tam solemne sacrosanctum altare, ubi, sicut diximus, vestimentum habetur sortitum, non scissum, et aliud multum et incomparabile sanctuarium, quod totum hic nominare supersedemus, nullus ad sacrificandum audet accedere praeter domnum apostolicum, et septem cardinales episcopos ejusdem Ecclesiae hebdomadarios, qui Missam in hac sacrosancta basilica celebrant per hebdomadas suas, oblationemque, quam in ipsa Missa accipiunt a principio officii usque ad finem, quaecunque est in auro vel argento, vel quibuscunque oblationibus, in ordinationibus etiam et consecrationibus aequaliter dividunt cum canonicis ejusdem Ecclesiae sibi assistantibus in ministerio altaris, et in officiis, praeter oblationem panis et vini, quae tantum canonicorum sunt. Quorum septem civilia hic describenda sunt nomina. Episcopus Ostiensis, qui debet consecrare et benedicere apostolicum prae omnibus aliis; **567** episcopus sanctae Rufinae secundus; episcopus Portuensis tertius; episcopus Albanensis quartus; episcopus Tusculanensis quintus; episcopus Sabinensis sextus; episcopus Praenestinensis septimus.

In quibusdam vero Dominicis et festivis diebus, sanctorumque praecipuis solemnitatibus, quandoque sacerdos est regalis et imperialis episcopus, imo patriarcha; et idem Apostolicus in supradicto sacratissimo altare Salvatoris hujus Lateranensis basilicae Missam debet celebrare; et quando celebrat dominus papa sancti Petri vicarius, debent etiam ei assistere vicarii et collaterales sui praedicti, videlicet septem episcopi cum XXVIII cardinalibus totidem in ecclesiis infra muros urbis Romae praesidentibus, qui potestatem obtinent iudicium faciendi super omnes episcopos totius Romani imperii in omnibus conciliis, vel synodis quibuscunque legati, vel praesentes adfuerunt. Debet etiam ibi praesens esse archidiaconus cum sex diaconibus palatinis, qui in palatio legere debent Evangelium, et in basilica Lateranensi; et alii duodecim diacones regionarii, qui solent Evangelium legere in stationibus ecclesiarum Romae constitutis. Isti decem et octo diaconi totidem ecclesias habent infra muros civitatis. Et tamen omnes sunt canonici patriarchalis basilicae Lateranensis. Debet etiam ibi esse septem subdiaconi palatini, et schola cantorum, scilicet alii septem subdiaconi, qui vocantur regionarii. Isti debent legere lectiones et epistolas in stationibus Romae constitutis. Alii septem, scilicet schola cantorum, debet canere officium, dum dominus papa celebrat Missam in basilica Lateranensi, et in aliis. Alii vero septem palatini Epistolam debent legere in palatio ad Missam apostolici, et in eadem patriarchali basilica Lateranensi, nec non etiam ad Missas ipsius apostolici. Sunt etiam ibi acolythi praesentes, et capellani, lectores, exorcistae, et ostiarii, quorum unusquisque nititur adimplere suum officium, sicut a sanctis Patribus inibi est constitutum.

Sunt autem in hac praedicta Lateranensi basilica quorundam sanctorum altaria, quorum ista sunt nomina. In choro canonicorum est altare sanctae Mariae Magdalenae, in quo reconditum est corpus ejus sine capite per manus domini Honorii tertii papae, qui ipsum altare consecravat.

Retro sub absida est altare sanctorum Chrysanthi et Dariae, in quo recondita olim fuerant eorum pretiosa corpora; sed cum a schismaticis fuisset exsecratum, levata sunt iterum inde, et translata in ecclesia beatae Dei genitricis Mariae, et sancti Pancratii martyris, quae est in dextero latere basilicae, atque recondita sunt in altare ipsius ecclesiae, quod consecratum est per manus Innocentii papae II, in quo recondidit pretiosas sanctorum reliquias, sanctorum videlicet Pancratii, Jacobi apostoli, Matthaei apostoli, Thaddaei apostoli, Timothei discipuli Pauli, protomartyris Stephani, sanctorum Innocentium, de linteamine Domini, et de sepulcro

ejus, de rubo incombusto, Blasii, Nicomedis, Vitalis, Gervasii et Protasii, Nazarii et Celsi, sancti Felicis et sanctorum XL Martyrum.

In eadem parte sunt sepulturae apostolicorum, in quibus sanctae recordationis Lucius papa II. **568** Hic vixit in canonicali proposito longo tempore in Ecclesia ista, atque hinc assumptus presbyter cardinalis ordinatus est in ecclesia sanctae Crucis in Jerusalem, quam de ruinis a fundamento praeclaro et admirando opere renovavit, atque ad normam religionis secundum beati Augustini regulam informatam ante apostolatam multis Processionibus ditavit. Sed et istam ecclesiam, assumptionis suae memor et pristinae conversationis, per omnia dilexit, magnisque beneficiis honoravit. Octavo siquidem die consecrationis suae textum Evangeliorum, laminis aureis opertum, smalto et multis pretiosis lapidibus pulcherrimo opere ornatum, super altare obtulit. Inde non post multum sarantasmum optimum ad altaris ornamentum; ampullas etiam duas magnas, praeclaro opere sculptas, argenteas deauratas in ministerio sacrificii pens. libr. IV. Condidit quoque privilegium, in quo donavit huic basilicae ecclesiam sancti Joannis ante Portam Latinam cum omnibus quae ad eam pertinent, necnon hospitale juxta portam.

Ibi prope jacet Leo papa V, et Agapitus papa II, juxta sepulcrum ejus. Inde per directum ad dexteram jacet Paschalis papa II, qui salubri providentia et studio renovavit ordinem canonicum in ista Ecclesia; juxta quem jacet Calistus papa II, qui reformavit cum imperatore Henrico pacem. Secus ipsum requiescit Honorius papa II, ad deinde penes istum Coelestinus papa II. Inde in porticu sepulturae plurimae episcoporum istius Ecclesiae. In eadem quoque porticu jacet Gerbertus Rhemorum archiepiscopus, qui papa effectus Silvester est appellatus; cujus saepe sepulcrum, etiam in serenissimo aere, cum non sit in humido loco, aquarum guttas (quod satis est hominibus admirandum) visibiliter emanat.

Inde est altare sanctorum XL Martyrum prope hoc altare. In navi Ecclesiae jacet Innocentius papa II in concha porphyretica, quae fuit Adriani imperatoris sepultura. Hic renovavit tectum hujus basilicae, propriis expensis novis trabibus, quas gloriosus et potens Roggerius Siciliae rex precibus suis eidem Ecclesiae transmisit, quod videlicet tectum suo tempore cecidit, suoque tempore restauratum est. Turrim etiam ante Ecclesiam, quae ruinae vicina videbatur, renovari jussit, atque quam plurima, dum vixit, Ecclesiae dona ad ornamentum altari obtulit, cycladem videlicet auro textam satis optimam, de qua postea vestis ad ornatum altaris, et casula ad celebrationem Missae factae sunt; tarantasmum ad cooperimentum altaris; thuribulum argenteum pens. libr. II; libras C Lucensis monetae pro emendis possessionibus ad sustentationem canonicorum, de quibus postmodum dominus Bernardus, prior istius basilicae, qui postea factus est cardinalis sancti Clementis, ac deinde episcopus Portuensis, salubri studio et providentia emit possessiones non longe ab Urbe, juxta formas prope ecclesiam sanctae Helenae. Item in eadem parte juxta fores Ecclesiae requiescit quidam papa, qui Sergius ex Petro sic vocitatus erat. Inde penes istum jacet Alexander papa II, **569** qui fuit episcopus Lucensis, qui et condidit optimum privilegium praedictae basilicae, et renovavit communem regularium canonicorum vitam in ipsa; in quo privilegio donavit ipsis canonicis medietatem omnium oblationum principalis altaris; domus quae sunt in circuitu istius basilicae, multaque alia possessionum praedia diversis in civitatibus et locis consistentia, sicut ipsius privilegii digna memoria nobis referunt testimonia. Est inter duas fores quidam alius papa, qui non habet epitaphium. Et iterum in hac parte juxta fores

Ecclesiae:

Pontificis summi pausant ibi membra Joannis.

Hic eandem renovavit basilicam. Et iterum inter duas fores Ecclesiae in ista parte: Cernitur hic tumulus, qui praesul dicitur esse, Summi Joannis, sic quoque dictus erat. Iste Joannes XVII papa. Et ante fores Ecclesiae quidam praesul requiescit, qui Petrus est vocatus. Super ipsas fores Ecclesiae scriptum fuit interius: Sergius ipse pius papa hanc qui coepit ab imis Tertius, exemplans istam quam conspicias aulam.

In atrio quoque ipsius basilicae oratorium est pulchrum, et ibi est altare sancti Thomae apostoli. In hoc quidem oratorio, quod fecit Joannes papa, qui renovavit Ecclesiam, induit se pontifex vestimenta sacerdotalia et pontificalia, quando debet celebrare Missam in stationibus istius basilicae. De hoc enim oratorio exiens cum Processione intrat basilicam, et vadit ad sacrosanctum altare dominicum, quod omnium altarium solum habet principatum. Coelestinus papa. III jacet juxta sanctam Mariam de Reposo. Alexander papa III jacet ante pulpitu[m] Ecclesiae, vel juxta viam quando imus ad curiam. Clemens III papa jacet ante chorum canonicorum.

A sinistro vero latere basilicae est altare beatae Mariae de Reposo. Ibi juxta jacet Anastasius papa IV, qui fuit Sabinus episcopus, in mausoleo porphyretico praeclaro opere sculpto, in quo olim jacuit Helena mater Constantini imperatoris: quod videlicet mausoleum de ecclesia quam idem imperator ad honorem ipsius matris extra Urbem fabricaverat idem papa deportari fecerat. Hic unice ac devotissime dilexit prae omnibus istam Ecclesiam antea, dum esset episcopus, atque, in apostolatu sublimatus, postea plurimis beneficiis honoravit. Nam duo privilegia canonicis praefatae basilicae solemniter condidit, in quibus, et quae tunc possidebat confirmavit, et de benignitate et gratia sua plurima supererogavit. In quibus ecclesiam sancti Gregorii in Marcio cum palatio, in quo sita est, et cum omnibus ad eam pertinentibus, nec non et terram cum molendino extra portam in capite, ubi fuit aliquando locus, huic Ecclesiae donavit. Ad ornamentum etiam sacrosancti Dominici altaris plurima dona obtulit, antea dum esset episcopus; et postmodum sublimatus in sacrosancta sede apostolicus; octavo enim die a consecratione sua cycladem unam altari dominico obtulit. Exinde quinto decimo die casulam unam albam et optimam pretioso auriphrygio circumdatam **570** ad celebrationem Missae. Post aliquantum temporis intervallum obtulit ad ornamentum altaris candelabra duo optima fusorio opere fabrefacta, et sarantasmum unum praeclarum et optimum, et pro fratrum subsidiis argenti libr. III. In anniversario etiam dedicationis istius sacratissimae basilicae calicem satis magnum et admiratione dignum tam pro sui ponderis magnitudine, quam etiam pro admirandi operis varietate. Undique enim ex omni parte sculptorio opere fabrefactum est mirabiliter, atque diversis historiis cum versibus adornatum, pensans libr. XXVIII.

«In nomine Domini amen. Anno Incarnationis 1297 die. . . mensis Februarii consecratum fuit altare Capituli ad honorem Dei et beatae Mariae Magdalenae de mandato domini Bonifacii papae VIII per dominum Gerardum de Parma episcopum Sabinensem; in quo altari recondidit corpus ipsius beatae Mariae Magdalenae sine capite, et brachium beati Zachariae, et reliquias multorum aliorum sanctorum.»

Judicum alii sunt Palatini, quos ordinarios vocamus; alii consulares distributi per judicatus; alii pedanei a consulibus creati. In Romano vero imperio et in Romana usque hodie Ecclesia septem judices sunt palatini, qui ordinarii vocantur, qui ordinant imperatorem, et cum Romanis clericis eligunt papam. Quorum nomina haec sunt. Primus primicerius; secundus qui dicitur secundicerius, qui ab ipsis officiis nomen accipiunt. Hi dextera laevaue vallantes imperatorem, quodammodo cum illo videntur regnare, sine quibus aliquid magnum non potest constituere imperator. Sed in Romana Ecclesia in omnibus Processionibus manuatim ducunt papam, cedentibus episcopis et caeteris magnatibus, et in majoribus festivitibus octavam super omnes episcopos legunt lectionem. Tertius est Arcarius, qui praeest tributis. Quartus Saccellarius, qui stipendia erogat militibus, et Romae Sabbato scrutiniorum dat eleemosynam, et Romanis episcopis et clericis, et ordinariis largitur presbyteria. Quintus est protoscrinarius, qui praeest scrinariis, quos tabelliones vocamus. Sextus primus defensor, qui praeest defensoribus, quos advocatos nominamus. Septimus adminiculator, intercedens pro pupillis et viduis, pro afflictis et captivis. Pro criminalibus hi non judicant, nec in quemquam mortiferam dictant sententiam; et Romae clerici sunt, ad nullos unquam alios ordines promovendi. Alii vero, qui dicuntur consules, judicatus regunt, et reos legibus puniunt, et pro qualitate criminis in noxios dictant sententiam.

XII. De Oratoriis ad fontes, et de sanctuariis et donis eorum.

Retro basilicam Salvatoris quatuor sunt oratoria: unum est quod habet absidas duas: sub una est altare sanctarum virginum Rufinae et Secundae, sub quo recondita sunt pretiosa earumdem corpora, quae inventa sunt ab Anastasio papa IV felicitis memoriae, antequam apostolica dignitate sublimaretur, et post ipsarum inventionem fabricato altari **571** ad honorem earumdem propriis manibus consecravit ipsum altare, astantibus nobis omnibus, et praesentibus canonicis basilicae Salvatoris, et quamplurimis tam de Urbe quam extra Urbem.

Sub alia absida est altare sancti Andreae apostoli, et sanctae Luciae virginis, quod et praedictus Anastasius papa consecravit, et in eo recondidit de reliquiis utriusque, videlicet Andreae apostoli, et Luciae virginis. In festivitate sancti Cypriani episcopi et martyris, et sanctae Justinae virginis, quorum corpora in pilo marmoreo posita locavit, et recondidit sub eodem altare, quae et invenerat in altare supradictarum virginum Rufinae et Secundae, dum pro inveniendis corporibus earum quaerere et fodere nobis praecepisset.

Aliud vero est oratorium huic praedicto contiguum, quod unam sub absida tantummodo habet aram, sub qua sunt recondita pretiosa sanctorum corpora, quorum ista sunt nomina, sanctus Venantius, sanctus Domnio, sanctus Anastasius, sanctus Maurus, sanctus Asterius, sanctus Septimius, sanctus Jelius, sanctus Antiochianus, sanctus Paulinianus, sanctus Gaianus.

Tertium vero est oratorium postea, ubi fontes sunt inter duo altaria. Unum est sancti Joannis Baptistae, aliud est sancti Joannis Evangelistae. Fontes sunt rotundi, inter columnas

porphyreticas positi in medio Ecclesiae, quae pulchra est et rotunda, ubi Constantini imperatoris fuit camera. Oratoria vero ipsa, videlicet sancti Joannis Baptistae et beati Joannis evangelistae, e regione hinc inde disposita, construxit Hilarius [*Al.*, Hilarus] papa, quae ornavit omnia ex argento et lapidibus pretiosis. Confessionem sancti Joannis Baptistae ex argento pensantem libr. C, et crucem auream, et in ambobus oratoriis januas aereas argento clausas. Ante confessionem coronam argenteam pensantem libr. XX, farum cantarum pensantem libr. XXV. Item ad sanctum Joannem intus sanctum fontem lucernam auream cum inoluminum X pensantem libr. V, turrim argenteam cum delphinis pensantem libr. LX, columbam auream pensantem libr. II. Fecit etiam ibidem, prope, sancti Stephani monasterium in baptisterio Lateranensi. Fecit et in eodem loco bibliothecas duas. Haec autem omnia in basilica Constantiniana ad sanctam Mariam constituta reposuit.

XIII. De Oratorio sanctae Crucis, et ornamentis ejus.

Quartum vero postmodum sanctae Crucis est oratorium, in quo ejusdem sanctae Crucis multum est sanctuarium. Ibi, dictante angelo, beatus papa Gregorius Antiphonarium et multa alia scripsit. Hoc oratorium multum est pulcherrimum, in modum crucis factum, de musivo decoratum, quod a praedicto papa Hilario fuit constitutum, in quo pari modo plurima dona obtulit. Confessionem, ubi lignum crucis posuit, cum cruce aurea et gemmis, quae pensant pondus libr. XX. In confessione januas ex argento pensantes pondus librar. L; supra confessionem arcum aureum pens. lib. IV, quem portant columnae onychinae, **572** ubi stat agnus aureus pensans libr. II; coronam auream ante confessionem, farum cum delphinis pens. libr. V; lampadas aureas IV pens. libr. II; nympheum, et triporticum ante oratorium sanctae Crucis, ubi sunt columnae exatopentalaicas, et conchas striatas duas cum columnis porphyreticis ragiatis foratis aquam fundentes, et in medio lacum porphyreticum cum concha ansata in medio aquam fundente, circumdata a dextris vel sinistris in medio cancellis aereis, columnis cum fastigiis et epistuliis, undique ornatum ex musivo, et columnis aquitanicis, et tripolitis, et porphyreticis. Est iterum huic oratorio satis proximum aliud sancti papae Gregorii oratorium, ubi usque hodie lectulus in quo ipse sanctus solebat quiescere, videtur juxta aram permanere.

XIV. De ecclesia sancti Laurentii in palatio.

In sacro namque palatio est quoddam sancti Laurentii oratorium, in quo tria sanctissima computantur altaria. Primum in arca cypressina, quam Leo papa III condidit, tres capsae sunt. In una est crux de auro purissimo adornata gemmis et lapidibus pretiosis, id est hyacinthis, et smaragdus, et prasinis. In media cruce est umbilicus domini nostri Jesu Christi; et desuper

est inuncta balsamo, et singulis annis eadem unctio renovatur, quando dominus papa cum cardinalibus facit Processionem in Exaltatione sanctae Crucis ab ipsa ecclesia sancti Laurentii in basilicam Salvatoris, quae appellatur Constantiniana. Et in alia capsula argentea et deaurata cum historiis est crux de smalto depicta, et infra capsam illam est crux Domini nostri Jesu Christi; et in tertia capsula, quae est argentea, sunt sandalia, id est calciamenta, Domini nostri Jesu Christi. Est iterum ibi alia capsula deaurata, ubi est de ligno illo sanctae Crucis, quam Eraclius devicto Chosroe secum tulit de Perside, una cum corpore sancti Anastasii martyris, et est in altare, quod ibi est sancti Laurentii de marmore. Ibi est etiam brachium sancti Caesarii martyris, ossa duo sancti Joannis Baptistae, et os unum sancti Hieronymi, et spatula sancti Dionysii Areopagitae, et os de crure sancti Stephani papae, et sancti Damasii reliquiae, et sanctorum Primi et Feliciani, et caput sanctae Praxedis, et Sanctae Anastasiae reliquiae cum aliis multis, et sanctorum Agapae, Chioniae, et Hirenarum, Pistis et Helpis virginum, Nerei et Achillei, Priscarum et Aquilae. Item sunt ibi reliquiae de genu sancti Tiburtii filii Cromatii. In hac eadem arca cypressina est panis unus Coenae Domini, et tredecim de lenticulis ejusdem Coenae, et de arundine, et de spongia cum aceto ad os Domini posita, et lignum de sycomoro, ubi Zachaeus ascendit.

Et super hoc altare est imago Salvatoris mirabiliter depicta in quadam tabula, quam Lucas evangelista designavit, sed virtus Domini angelico perfecit officio; **573** sub cujus pedibus in quadam pretiosorum lapidum linea, pignora hujus sanctuarii sunt recondita, quorum ista sunt nomina: Lapis in quo consedit sancta Maria; lapis de sancto Jordane, ubi sedit Dominus dum baptizaretur; lapis de sancta Bethlehem; lapis de monte Oliveti, ubi Dominus oravit ad Patrem; sancta petra in qua sedit angelus ad sepulcrum; de sancta columna, ubi Dominus fuit ligatus et flagellatus; de sepulcro Domini, ubi corpore mortuus requievit; de lancea, qua fuit latus Domini perforatum; de ligno crucis Domini; de loco qui dicitur Lithostrotos; de Calvariae loco; sancta silex ubi Dominus conditus est; lapis de monte Sion; lapis in quo Dominus transfiguratus est in monte; lignum de sancto praesepe Domini, in quo puer natus fuit positus; lapis de monte Sina, ubi lex fuit data; lapis de sepulcro sanctae Mariae.

In alio vero altari ejusdem oratorii sunt capita sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et capita sanctorum Agnetis et Eufemiae virginum.

In tertio vero sunt carbones aspersi de sanguine sancti Laurentii, et de arvina corporis ejus. Sunt etiam in eodem oratorio reliquiae sanctorum XL Martyrum, multorumque aliorum.

XV. De ecclesia sanctae Mariae Majoris et de sanctuario ejusdem.

Ecclesia sanctae Mariae Majoris, quam Sixtus papa junior aedificavit, quam Paschalis papa renovavit, tot columnas habet in sua positione, quot dies sunt in anni unius revolutione. Hujus ecclesiae dedicatio Non. Augusti celebratur. Habet insuper haec venerabilis ecclesia sanctae Mariae cardinales septem, qui per suas hebdomadas in ordine vicis suae ad suum sanctum

altare Missas debent celebrare. In ara vero hujus venerabilis ecclesiae reconditae sunt reliquiae de capillis sanctae Mariae matris Domini, de lacte ejusdem Virginis, de wimplio sui capitis, de panno sui vestimenti. Cunabulum Domini ibi est, in quo puer jacuit. De praesepio Domini sunt ibi reliquiae; de Mathia apostolo, qui in loco Judae apostolis aggregatus Parvus Dei nominatur. Quidam dicunt, quia sub hoc altare beatae Mariae Majoris requiescit, alii dicunt quia in altare est reconditum. Credunt quidam quia sub ingenti lapide marmoreo requiescit in terram, qui lapis est ante altaris fenestram. Fenestra enim haec ita est sub altari, sicut arca sub altari sancti Petri, in cujus ecclesia asseverant plurimi corpus esse praedicti sancti Mathiae apostoli in pariete super majorem arcum, qui continuus est per medium ecclesiae ab uno pariete usque ad alium. In absida vero sanctae Mariae est cathedra pontificalis in medio sub vitrea, quae quinque sunt in absida. Haec absida nimis pulchra de musivo est effecta. Nam videntur a pluribus pisces ibi in floribus, et bestiae cum avibus, inter chorum et altare.

574. XVI. *De episcopis et cardinalibus per patriarchatus dispositis.*

Septem cardinales episcopi primae sedis, qui ad sacrosanctum altare dominicum in basilica Salvatoris per hebdomadas suas vice apostolici celebrare debent quotidie, ii sunt: episcopus Ostiensis, episcopus Portuensis, episcopus sanctae Rufinae, episcopus Albanensis, episcopus Sabinensis, episcopus Tusculanus, episcopus Praenestinus.

Cardinales sanctae Mariae Majoris sunt ii: sanctorum apostolorum, sancti Cyriaci in Thermas, sancti Eusebii, sanctae Pudentianae, sancti Vitalis, sanctorum Marcellini et Petri, sancti Clementis.

Cardinales sancti Petri sunt ii: sanctae Mariae Transtiberim, sancti Chrysogoni, sanctae Caeciliae, sanctae Anastasiae, sancti Laurentii in Damaso, sancti Marci, sanctorum Martini et Silvestri.

Cardinales sancti Pauli sunt ii: sanctae Sabinae, sanctae Priscae, sanctae Balbinae, sanctorum Nerei et Achillei, sancti Sixti, sancti Marcelli, sanctae Susannae.

Cardinales sancti Laurentii sunt ii: sanctae Praxedis, sancti Petri ad Vincula, sancti Laurentii in Lucina, sanctae Crucis in Jerusalem, sancti Stephani in Coelio monte, sanctorum Joannis et Pauli, sanctorum quatuor Coronatorum.

Diaconiae sunt XVIII: sanctae Mariae in Dominica, ubi est archidiaconus, sanctae Luciae in Circo juxta Septem Solia, sanctae Mariae Novae, sanctorum Cosmae et Damiani, sancti Adriani, sanctorum Sergii et Bacchi, sancti Theodori, sancti Georgii, sanctae Mariae in Schola Graeca, sanctae Mariae in Porticu, sancti Nicolai in Carcere, sancti Angeli, sancti

Eustachii, sanctae Mariae in Aquiro, sanctae Mariae in Via Lata, sanctae Agathae in Equo marmoreo, sanctae Luciae in capite Suburrae, sancti Quirici.

Abbatiae sunt istae: sancti Caesarii in Palatio, sancti Gregorii in Clivo Scauri, ibi est caput brachii sancti Andreae apostoli; sanctae Mariae in Aventino, ibi est de corpore sancti Savini episcopi; sancti Alexii, ubi est corpus ejus, et sancti Bonifacii martyr; sanctorum Priscae et Aquilae, ubi sunt corpora eorum partim; sancti Sabae Cellae Novae, ubi est caput sancti Tiburtii martyr; sancti Pancratii in via Aurelia. Infra urbem Ravennantium Transtiberim, sancti Cosmae et Damiani in Vico Aureo. Item sancti Silvestri inter duos hortos, quam aedificavit Dionysius papa, qui et ibi requiescit; sanctae Mariae in Capitolio, ubi est ara Filii Dei; sancti Basilii juxta palatium Trajani imperatoris; sanctae Agathae virginis, quae est Suburrae monte; sancti Laurentii in Panisperna, ubi fuit positus in oraticula; sancti Thomae juxta formam Claudiam; sancti Blasii inter Tiberim et pontem sancti Petri; sanctae Trinitatis Scotorum; sancti Valentini juxta pontem; sanctae Mariae in Castro Aureo; sanctae Mariae in Pallara, ubi fuit sagittatus sanctus Sebastianus; sanctae Mariae in monasterio juxta sanctum Petrum ad Vincula.

575 XVII. *De casu et reparatione istius basilicae, quo tempore fuit facta a Sergio papa III, et donis atque ornamentis, quae obtulit in ipsa, sicut in epitaciis parietum hinc inde scribitur juxta columnas aeneas.*

Anno quo baptizatus est piissimus imperator Constantinus Augustus a beatissimo Silvestro sanctae apostolicae sedis pontifice, et a lepra per lavacrum sacri baptismatis mundatus est, aedificavit hanc basilicam in honore Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, et commemoratione sancti Joannis Baptistae. Permansit enim ab eodem tempore, licet separatio parietum, et tectorum curvatio ejus ruinam ante ostenderent, per aliquot annos usque ad tempus Stephani piae memoriae VI. Tempore autem illius ruit, et fuit in ruinis dissipata, et comminuta usque ad tempus quo revocatus est dominus Sergius presbyter, et electus de exilio, et consecratus est Romanorum tertius praesul. In illis vero temporibus, quibus invasores apostolicam tenebant sedem, tulerunt de hac basilica omnes thesauros, et cuncta ornamenta aurea et argentea, ac universa utensilia, quae ab initio hic oblata fuerunt; et non celebrabantur divina officia in ea, sed erat in dispersione quasi in thermis virgultorum et vepribus cooperta. Post ordinationem igitur suam dominus Sergius III papa tristabatur nimium super desolationem hujus nobilissimi templi. Non enim erat spes neque solatium mortalis de restauratione illius. Cumque omnibus una esset desperatio de ejus relevatione, et

humanum deesset auxilium: ad divinae pietatis conversus juvamen, in qua semper habuit fiduciam, incipiens ab antiquis laborare fundamentis, fine tenus opus hoc consummavit, et decoravit ornamentis aureis et argenteis, sicut inferius legitur, et plus, quia super ibi addidit, dum vixit, praedictus sanctissimus Sergius tertius papa.

Postquam in honore tui nominis, mundi Salvator, et commemoratione tui, sancte Joannes Baptista, de tuis donis per multa certamina et labores praefatus dominus Sergius tertius papa hanc basilicam in ruinis positam a fundamentis construxit, cum omnia ornamenta aurea et argentea atque aenea ex ea ablata fuissent ab invasoribus, reparare et offerre tibi alia cum devoto animo studuit, quamvis in multis esset perturbationibus constitutus, non omisit tamen tuae servire Majestati. Fecit autem, et obtulit omnipotentiae tuae istam pulcherrimam imaginem, quam quinque libris auri decoravit; ciborium vero mirae pulchritudinis ex argento et auro purissimo cum gemmis, ejus perfectionem CCL librar. numeros et pondus assumpsit; crucem auream cum Crucifixo; argenteas duas, unam habentem Crucifixum totum de auro, et agnum de auro cum gemmis; coronam de auro, cum crucibus duabus, et alias duas ex mistis metallis; fibulam de auro cum gemmis; duas bursellas de argento deauratas cum gemmis quinque; coronas de argento cum delphinis suis decem; canistra de argento XXX et IX; gavatas de argento XXV; cruces argenteas IV, in quibus gavatae pendent, et unam modicam similiter argenteam; calices argenteos III, unum ex his deauratum; patenam de argento; thuribula de argento III; imagines de argento tres, 576 unam ex his habentem dexteram de auro, et fibulum in pectore cum gemmis; arcus argenteos VI; traviculam de argento, columnellas de argento VI; mala argentea XII; vestes intextas auro duas; coopertorium cum auro, et alium purum; vela serica LII. Haec omnia devotus tibi praeparavit, et non cessabit, dum spiritus ejus rexerit artus, praeparare et offerre tibi dominus Sergius papa tertius.

Si quis forte tristando miratur quod haec ornamenta, et alia quae superius notata ab imperatore Constantino fuerunt oblata, modo non appareant, legat et scrutetur Gesta Romanorum pontificum, et inveniet, quando et quomodo ab invasoribus hinc fuerint inique sublata.

III. CONSTITUTIONES LATERANENSES.

Gregorius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Etsi provide et laudabiliter gesta per alios interdum juste censuerimus confirmare, nempe ea quae ad laudem Dei et divini cultus observantiam per nos, dum eramus in minoribus constituti, sunt utiliter ordinata; postmodum ad apicem summi apostolatus assumpti, eo potius debemus apostolici scripti patrocinio communire, quo de illis sumus certius informati, et quo amplius dedeceret, si minime servarentur. Dudum siquidem nos, tunc Petrus sanctae Mariae Novae diaconus cardinalis ac archipresbyter, administrator et commendatarius Ecclesiae Lateranensis, pro reverentia Dei, et salubri statu ejusdem Ecclesiae in spiritualibus

et temporalibus cum divina gratia proventuro et perpetuo conservando, certas constitutiones in ipsa ecclesia tam auctoritate apostolica, qua fungebamur in hac parte, quam nostra, edidimus, quas sub poenis contentis in eis mandavimus perpetuo et inviolabiliter observari. Ut igitur constitutiones ipsae eo irrefragabilius observentur, quo apostolicae approbationis et confirmationis munimine fuerint roboratae, ipsas, quarum tenor de verbo ad verbum inferius est insertus, cum certis correctionibus, modificationibus et ordinationibus nuper per nos factis, et post ipsum tenorem inferius adnotatis, auctoritate apostolica supradicta approbamus, ratificamus, confirmamus, et praesentis scripti privilegio communimus, mandantes sub poenis in eis contentis eas inviolabiliter observari. Et cum simus certi de facto nostro, huiusmodi approbationem, ratificationem, confirmationem, communionem et mandatum perinde valere et tenere volumus et decernimus, ac si tenor authenticum instrumenti dictarum constitutionum nostri olim cardinalatus sigillo pendentis muniti praesentibus foret insertus, consuetudine contraria Romanae curiae non obstante. Tenor autem dictarum constitutionum talis est.

577 Petrus, miseratione divina, sanctae Mariae Novae diaconus cardinalis archipresbyter, administrator et commendatarius Ecclesiae Lateranensis, dilectis nobis in Christo capitulo et canonicis, beneficiatis, capellanis, et acolythis dictae ecclesiae Lateranensis, nec non et aliis quibuscunque servantibus in eadem, salutem in Domino sempiternam. Et si humana natura supernae manus operatione formata, sic ante lapsum habuimus perlucidum intellectum paulo minus creaturae angelicae coaequatum, et superni luminis acie perlustratum, ut humanis statutis, seu legibus nullatenus indigeret; post ruinam tamen sic exstitit infecta nubilo mundanae caliginis, et tot in tam lethifero casu humanae propago naturae corruptionis vulnera protulit, sic antiqui hostis conati charitatem hominum ex lutea materia creatorum dirumpere, bonorum operum dulcedinem, invidiae felle infixit, et versutiae infestatur insidiis, quod proclivius ad malum sensualitas humana ab adolescentia sua declinat in vetitum. Propter quod ad regimen salubre atque placidum necessarium fuit praesidentium officium ordinare, qui, exemplo legiferi Moysis, legum copiam concessam sibi coelitus suis subditis praesentatis per constitutionem, ordinationem, deposita subditorum et per lustra devia oberrantium noxios appositus justitiae fabricam luce praevia dirigant, tollendo ambigua, auferendo lites, et extirpando vitia, et inserendo virtutes, et eorum potissime subditorum, qui omnipotenti Deo in illa praecipua domo Domini, videlicet Lateranensi, omniumque Ecclesiarum prima, ac inter caeteras praelationis praerogativa gaudente in divinis officiis famulante, qui suae perlucidae conversationis exemplo veluti in capite collocati, debent radios affectibus aliis odor existere salutaris. Haec igitur nos cardinalis praedictus ad debitae considerationis aciem reducentes, tum auctoritate nobis concessa per vicarium veri Dei, tum ex debito nostri officii, qui eidem praesidentes Ecclesiae ad id nos recognoscimus obligatos, infra scriptas edidimus constitutiones, reformationem Ecclesiae, tam spiritualium, quam temporalium, claro eloquio continentes. Ad eas igitur, filii praedilecti, inclinate unanimiter aures vestras, et circa eas adhibete promptitudinis intellectum, collecturi seminum fructus, qui in agro devotionis vestrae providentia paterna conspergit, si ea culturae studio diligenti (quod speramus) fructificent, et operosi laboris speratas utilitates educant. Eas enim vobis et cumbet vestrum sub poenis in eis contentis observari praecipimus et mandamus.

I. Rubrica de divinis officiis.

1. Ut membra capiti se conforment, praesente institutione decernimus quam tam nocturnum quam diurnum, in Lateranense Ecclesia, cum nota dicatur juxta rubricam, ordinem sive morem sanctae Romanae Ecclesiae, seu capellae domini nostri papae; officium vero beatae Mariae virginis sine nota, aperte tamen et spatiose proferatur. In ipsa quoque Ecclesia celebrentur cum nota die quolibet duae Missae, quarum prima die Sabbati, et Dominico, et aliis diebus, quibus secundum rubricam Ecclesiae Romanae non consuevit Missa pro mortuis decantari, **578** Missa de beata Virgine decantetur; caeteris vero hebdomadae diebus prima Missa celebrabitur cum praecedentibus vigiliis pro defunctis; secundam vero Missam de occurrentis solemnitate diei volumus celebrari.

Ab his dies excipimus subsequentes, videlicet Nativitatem Domini cum diebus octo sequentibus, Epiphaniam Domini, et a quarta feria majoris hebdomadae usque ad tertiam feriam Resurrectionis Domini inclusive, festum Ascensionis, Pentecostem cum duobus sequentibus, festum Corporis Christi, Nativitatem beati Joannis Baptistae, festum apostolorum Petri et Pauli, solemnitatem omnium Sanctorum, et quatuor festivitates beatae Virginis; in quibus propter solemnitatem dierum, unam tantum Missam teneantur celebrare cum nota; et alios dies, quibus ex ordinatione et observantia in ipsa Ecclesia antiquitus consuetum est duas alias Missas solemniter celebrari, tunc illae solemnizentur, quas solemnizari hactenus est consuetum.

2. Distinctus ordo solet decorare solemnia officiorum potissime divinorum. Hoc igitur constituto statuimus quod primam Missam, sicut hactenus consuetum est, cum nota, tantum beneficiatus ille qui in illa hebdomada fuerit hebdomadarius, mane statim cantata Prima, debeat celebrare; secundam vero Missam, quae vulgo magna Missa vocatur, canonicus hebdomadarius cum diacono et subdiacono solemnizet, nisi cardinalis qui archipresbyter Lateranensis pro tempore fuerit, vel eo absente ejus vicarius, ob raritatem clericorum, vel aliam causam, ut loco sui canonicus possit aliquem de beneficiatis ejusdem Ecclesiae sacerdotibus subrogare duxerit dispensandum. Sed quia pro majori parte canonici non sunt promoti, concedimus quod Missa magna usque ad annum debeat per beneficiatos decantari.

3. Simili modo in mensibus Julii et Augusti, et Septembris, in quibus Romae aeris intemperies esse solet, ad haec canonicos volumus non astringi, sed tunc per beneficiatos etiam secundam Missam cum sua solemnitate cantari jubemus, diebus Dominicis, et festis duplicibus, et per totam Octavam beati Joannis Baptistae duntaxat exceptis; quibus diebus, uti in caeteris anni mensibus, ad ipsam secundam Missam celebrandam canonici sunt astricti. Canonicus vero sacerdos, qui celebrabit pro tempore in festis duplicibus, denarios decem et octo, et diaconus et subdiaconus denarios novem, quibus ultra ea quae erant alias habituri, recipiant a camera Ecclesiae praelibatae; aliis vero diebus medietatem recipiant de praedictis, dum celebrabunt ibidem.

4. In divini numinis cultum lumina deservire corporea congruum arbitantes, statuimus quod vicarius et camerarii, qui pro tempore fuerint, provideant diligenter ne circa lumina opportuna Lateranensis Ecclesia defectum aliquem patiatur. Mansionarii quoque aliis horis et Missa campana congrua hora pulsant, et lampades accendant. Quod si non fecerint, pro qualibet

hora vel vice in denariis duodecim puniantur. Donec vero pro Missa pulsabitur, ante finem pulsationis huiusmodi sacerdos, diaconus et subdiaconus, qui per hebdomadam celebraturi sunt Missam, **579** se parent et induant cum acolythis, qui eisdem deserviant. Si vero quisque eorum fuerit ita tardus, ut ejus expectatio fuerit expectantibus onerosa, fecerit tamen postquam venerit illud quod ipsius ordo requirit, puniatur in duplo ejus quod pro illa Missa ad ipsum perventurum ex distributionibus fuisset. Quod si nullo modo celebraverit seu ministraverit, si canonicus, in solidis quinque; beneficiatus vero in denaris triginta; acolythus in quindecim irremissibiliter puniatur, applicandis illa die celebrantibus et ministrantibus pro eisdem.

5. Cum in festis duplicibus canonicus in Lateranensi Ecclesia celebraturus est Missam, tam in primis, quam in secundis Vesperis, duo; si vero festum fuerit multum solemne, quatuor beneficiati cum ipso pluvialibus sint induti. Qui contra fecerit, canonicus tres solidos, beneficiatus vero duos pro vice perdat, ipsius poena dimidia camerae, dimidia vero celebrantibus pro eisdem et ministrantibus applicanda; quibus camerarii de contrafacientium fructibus, vel ipsius capituli, si ipsorum fructus fuerint aliter ad capitulum devoluti, satisfacere teneantur.

6. Ut praelatis honor debitus impendatur, sancimus quod dum aliquis praelatus, et potissime cardinalis in ipsa Ecclesia in pontificalibus celebrabit, nullus sacerdos in eadem cum nota celebrare praesumat, puniendus, si contrafecerit, arbitrio domini vicarii domini cardinalis.

7. Statuimus et ordinamus quod in eadem Ecclesia sint perpetuo quatuor acolythi, qui tam canonicis quam beneficiatis vel aliis ministrantibus, dum Missarum solemnia celebrant, in ipsis officiis, et aliis praeparantibus subministrent, prout est hactenus consuetum.

8. Sacrista ex proprio juramento tenetur omni die Sabbati facere tabulam de canonicis et beneficiatis qui debent in futura hebdomada celebrare, et de cantoribus in choro per circuitum; et de his qui debent pluviales tenere, et omnibus aliis qui debebunt in ipsa hebdomada deservire; et quicumque cantor non obedierit, vice qualibet poenam duorum solidorum incurrat.

9. In choro servari jubemus modum et ordinem subsequentem, videlicet quod ab una parte chori sit medietas canonicorum, beneficiatorum, acolythorum et capellanorum, qui choro servire tenentur; ab alia vero reliqua; ipsumque chorum intret quilibet ante finitam pulsationem ad Missam, vel Horam, vel saltem antequam primus Horae Psalmus, vel Missae introitus compleatur. Ubique resideat devote, sine confabulatione aliqua, murmuratione vel rumore; de una parte chori non discurrat; nec ab inde recedere vel exire praesumat ante finitum officium, nisi negotium Ecclesiae vel corporis necessitas immineret, et tunc ad capitularem locum vel residentiae domum pergat honeste. Sacerdos vero celebrans, diaconi et subdiaconi, et acolythi qui ministrant, et cantores qui in choro deserviunt, in suis permaneant locis ad divina eis injuncta officia peragenda. Quod si quisquam fecerit adversus ea aliquidve eorum quoad illam Missam vel Horam, pro absente penitus habeatur; et si in consuetudine haec habuerit, per scriptores fallarum **580** ad vicarium domini cardinalis pro tempore ipsius Ecclesiae archipresbyteri remittatur, prout ei visum fuerit, correctione debita puniendus.

10. Utrique juri consona meditatione statuimus quod clerici Lateranensis Ecclesiae, tam in choro, quam in capitulo, quam in aliis congregationibus, stare, sedere, respondere debeant secundum ordinem debiti prioratus, primo presbyteri, secundo diaconi, tertio subdiaconi, ad dignitatem et prioritatem, et non ad potentiam vel ad nobilitatem alicujus praerogativae habendo respectum. In Processionibus vero etiam secundum ordinem praedictum in honorabilem locum incedant.

11. Nemo est qui nesciat quam refectior sit cibus animae verbum Dei. Illud utique semen est radicaliter coalescens, mirabiliter excrescens, foecunde fructificans, et interiorem hominem refectiva informatione restaurans. Et propterea majus peccatum habent, qui praedicationem verbi Dei satagunt impedire, quia nec ipsi fructum percipiunt, nec alios permittunt percipere, dum ipsorum insolentiae impediunt praedicantes. Quisquis igitur praedicationem verbi Dei, si quam pro tempore in Lateranensi Ecclesia fieri contigerit, per se vel per alium impenderit quoque modo, vice qualibet poenam decem solidorum incurrat. Possint tamen et valeant clerici dictae Ecclesiae, donec praedicatio intra Missarum solemnitas fiat, de choro recedere, presbytero, diacono, et subdiacono ministrantibus recessu penitus interdicto, ad illum ante praedicationis finem, vel statim post, omnino reversuri, ne ipsorum exspectatio solemnitatis Missae continuationem impediat. Ut tamen a facultatibus et aliis otiosis actibus, vel verbis abstineant, sub poena ipsis interdicimus memorata.

12. Nemo canonicus, beneficiatus, vel capellanus, vel alius, sine licentia speciali cardinalis, vel ejus vicarii et capituli, in Lateranensi Ecclesia confessiones audire praesumat; et qui contra fecerit, ipsius vel ipsorum arbitrio puniatur.

13. Ut divinus cultus praecipue gaudeat habitu honestatis, statuimus, quod dum in Lateranensi ecclesia divina officia decantantur, nullus canonicus vel beneficiatus intrare ipsam ecclesiam, vel in ea praesumat incedere sine habitu ordinato: contrafacientes excommunicationis poenam et solidos decem qualibet vice incurrant ipso facto. Hujusmodi vero excommunicato, donec fuerit absolutus per vicarium cardinalis tantum, camerarii de fructibus et obventionibus aliis nihil debeant ministrare: et si secus fecerint, de ipsorum camerariorum proprio tantundem camerae restituere teneantur. Absolvi tamen nequeat, nisi primo camerae realiter solverit dictam poenam, et quidquid excommunicationis tempore praedictae perceperit a camerariis memoratis.

14. Et ne quis in posterum de habitu valeat dubitare, ipsum praesenti constitutione duximus exprimendum, videlicet quod ab hora illa festi omnium Sanctorum, quando incipiunt Vesperae pro commemoratione fidelium defunctorum, usque ad vigiliam Resurrectionis dominicae, quilibet canonicus stet indutus cum sajetta, seu rocchetto, cappa nigra et almucia de griseis seu de variis; beneficiati vero et capellani, qui servire tenentur in choro, indutas deferant cappas nigras cum superpelliceo seu cotta, **581** et almucias de squallis nigris. Sed si canonici et beneficiati praedicti maluerint capucia nigra parva sine becchis, seu almucias rotundas nigri coloris subtus cappas portare sine aliis almuciis, hoc eis concedimus.

In vigilia Paschae statim quando *Alleluia*, verbum laetitiae, decantatur, exuant nigras cappas, luctuosa poenitentiae tempora designantes; et superpellicea seu albas cottas induant supernae vitae gaudia designantes, usque ad festum Sanctorum omnium illa seu illas deferentes cum almuciis supradictis.

15. Item statuimus quod omnes capellani capellae sanctorum Petri et Pauli, Jacobi, et alterius capellae sancti Jacobi, qui nunc sunt, et qui pro tempore erunt in dicta Ecclesia, a die publicationis praesentium usque ad quindecim dies, teneantur in choro dictae Ecclesiae in horis diurnis pariter et nocturnis, sicut caeteri beneficiati interesse, distributionesque recipiant a capitulo ultra fructus capellarum eorum, sicut acolythi; et nihilominus in capellis eorum celebrent, prout ex earum fundatione tenentur; et ad hoc cardinalis seu vicarius per ecclesiasticam censuram eos possit astringere per privationem fructuum et ipsarum capellarum, prout ipsorum exegerit contumacia, et ipsi domino cardinali vel vicario videbitur faciendum.

16. Cum nonnulla bona Lateranensis Ecclesiae legata sint, et legentur quotidie, ut in aliquo altari celebretur certo modo pro legantium animabus; pias igitur deficientium voluntates effectum debito prosequentes, statuimus quod vicarius qui pro tempore fuerit debeat effectualiter ordinare quod ipsi altari per beneficiatos et capellanos, presbyteros et acolythos, serviatur.

Anniversaria quoque diebus statutis per testantes qui ad hoc Ecclesiae aliquid legaverunt cum vigiliis et Missa similiter volumus celebrari. Si quis vero in his vicario non curaverit obedire, presbyter in solidis quinque, acolythus in duobus pro vice qualibet punietur. Et quia, crescente contumacia, crescere debet et poena, si quis in tali perseveraverit contumacia, praeter praemissam poenam, cardinalis vel ejus vicarii arbitrio puniatur.

II. Rubrica de reliquiis, sacris rebus, et aliis mobilibus Lateranensis Ecclesiae, et earum custodia.

17. Reliquiae, nisi statutis temporibus, sine voluntate vicarii et capituli nullatenus ostendantur, nisi alicui cardinali, praelato, vel regali. Nullus autem praesumat de dictis reliquiis concedere, sine licentia domini nostri papae, vel cardinalis qui pro tempore fuerit archipresbyter Lateranensis Ecclesiae. Hujusmodi constitutionis [si quis violator exstiterit] in aliquo tempore, ipso facto poenam excommunicationis incurrat.

18. Res quarum perditio esset magnum praejudicium illatura diligentiori sunt custodia gubernandae. Et propterea hoc statuto jubemus quod statuta, privilegia, inventaria, sigilla Ecclesiae et capituli intra claves reliquiarum et cancellorum sacristiae, ubi est mensa Domini, quae omnia **582** sub tribus diversis serris et clavibus clausa sint; quarum unam vicarius, aliam camerarius, et aliam antiquior canonicus debeat retinere; et sic per ipsum vicarium, camerarium et antiquiorem canonicum conservetur, et taliter, quod alter, vel alteruter, sine aliis omnibus aperire vel sigillare non possit.

19. Item statuimus quod camerarius vel sacrista pannos, libros, paramenta, vel alia sacra vasa alicui extra Ecclesiam asportanda concedere nullo modo praesumat, sine licentia vicarii, vel camerariorum primitus non obtenta. Et tunc camerarii et scriptores debeant in ipsorum libris ascribere portitores. Alias excommunicationis sententiam incidant eo ipso, a qua absolvi nequeant nisi per dominum cardinalem, vel ejus vicarium, et satisfacto prius de commissis.

20. Inventarium de rebus omnibus in sacristia existentibus per vicarium et capitulum quolibet anno fiat; et privilegia, statuta, vel instrumenta sine licentia domini cardinalis, vel eo absente ejus vicarii et capituli, nullus tentet de loco ubi sunt reposita remove, nisi pro evidenti causa ipsius Ecclesiae, vel alicujus deservientium in eadem; et tunc in manibus vicarii, seu camerariorum, infra tempus per vicarium et camerarios praefigendum, debeat ad ipsos camerarios reportari. Et contrarium faciens excommunicationis sententia se noverit innodatum, a qua absolvi nequeat, nisi illa reportet primitus ad sacristiae locum, unde receperat.

III. Rubrica de canonicis, beneficiatis et acolythis, ipsorumque numero et gradu.

21. In Ecclesia Lateranensi perpetuo et successive sint decem et octo canonici, et totidem praebendae, praeter praebendam domini cardinalis: quarum praebendarum octo sunt presbyterales, videlicet praebenda Laurentii de Argeleriis, Francisci de Veneriis, Joannis de Viterbio, Oddonis de sancto Eustachio, Francisci de Utriculo, Angeli Picciardelli, Oddonis de Columna, et Romani de Micardis; quinque vero sunt diaconales, scilicet: Marcelli de Columna, Philippi de Philippis, Jacobi de Papaluccis, Thomae de Monte Nigro, et Stephani Normandis. Quinque vero sunt subdiaconales, videlicet: Joannis Lessi, Matthiae de sancto Eustachio, Petri de Columna, Camilli Pauli de Columna, et Joannis de Barattis.

22. Et quod quilibet canonicus praebendatus de caetero in ipsa ecclesia recipiendus infra annum a tempore possessionis adeptae computandum, ad ordinem, quem sua praebenda requirit, se faciat promoveri. Quod si non fecerit, sit suis canonicatu et praebenda privatus ipso facto. Et si post annum praedictum talis sic privatus aliquid perceperit, excommunicationis poenam confestim incurrat, et ad restitutionem talium fructuum teneatur, ab omni canonicorum consortio et capituli repellatur. Et ex tunc etiam per camerarios, vel eos quoscunque nihil sibi ministretur; et qui scientes aliquid ei ministraverit contra tenorem constitutionis hujusmodi, tantundem de suo proprio Ecclesiae restituere teneatur sub poena praedicti juramenti.

583 23. Item statuimus et ordinamus quod canonici praebendati, qui sunt in ipsa Ecclesia jam recepti, infra annum a tempore publicationis hujusmodi statutorum se promoveri faciant ad sacros ordines, quos ipsorum praebendae requirunt; et si non fecerint; ipsorum canonicatibus et praebendis sint ipso facto privati, exceptis illis qui non sunt in aetate ad recipiendos ordines legitima constituti. Tales cum infra annum a tempore quo aetatem ad ordines necessariam

compleverint computandam ipsos ordines suscipere teneantur, alioquin eandem poenam privationis incurrant.

Interim vero tam illi quam alii qui ex dispensatione apostolica vel alia justa causa promoveri non teneantur, seu qui, licet essent promoti, essent tamen absentes, vel si praesentes essent et nollent secundum tenorem praesentium statutorum eis incumbens officium exercere, defectus suos per alios canonicos suppleri facere teneantur, sic quod injunctis vel injungendis eis officiis nullus in Ecclesia possit esse defectus. Quod si quisque facere recusaverit, camerarii de fructibus praebendae illius canonici cui officium incumbit triginta solidos pro septimana qualibet detrahere teneantur; de fructibus vero illius ad quem officium diaconi vel subdiaconi pertineret solidos viginti, quos illi vel illis qui pro eo faciunt officium ministrent, vel de distributionibus eorundem, prout vicario et camerariis videbitur. Quod si nec fructus grossos nec distributiones tales haberent, capitulum ad quod tunc tales fructus pertinebunt sine dilatione aliqua solvat ministrantibus pro eisdem, et ad hoc camerarii teneantur ex proprio juramento.

IV. Rubrica de numero beneficiatorum, et quae praebendae ipsorum sint presbyterales, quae diaconales, et quae subdiaconales.

24. De beneficiatis Lateranensis Ecclesiae praesenti constitutione duximus ordinandum, quod in ipsa Ecclesia perpetuo sint viginti duo beneficiati, quorum quatuordecim sint presbyteri, videlicet Petrus de Palliano archipresbyter de Utriculo, Laurentius Rusciolus de Pandolphis, Jacobus de Leolis, Joannes de Campo Floris, Joannes de Catino, Nucius [Forsan Mutius] Petri Bertae, Stephanus de Sublacu, Joannes Serleonis archipresbyter de Arcula, Joannes de Civita, Nucius de sancto Marco, Dominicus de Campanea, Ganfredus de Antissiodoro, et Nucius Amici; ita quod beneficiatus ipsorum perpetuo sint presbyterales. Quatuor vero diaconi, videlicet Nicolaus Proceri, Jacobellus de Campo Florum, Silvester Ricciardelli, et Nucius de Tibure; ita quod ipsorum beneficiatus perpetuo sint diaconales. Quatuor vero beneficiati restantes sint subdiaconi: videlicet Tutius Salmenicii, Angelus de Gallicano, Antonius de Frascato, et Manardus filius D. Antuini; ita quod ipsorum beneficiatus ex nunc et in perpetuum subdiaconales censeantur.

25. Ne igitur Lateranensis Ecclesia in divinis officiis defectum aliquem de caetero patiatur, hoc constituto jubemus quod omnes et singuli beneficiati superius nominati, qui ipsorum beneficiatorum possessionem obtinent de praesenti, infra annum a tempore publicationis hujusmodi statutorum computandum; **584** quilibet vero ad alioquin de dictis beneficiatibus sint privati; et si postea sic privati fructus alioquin receperint, eo ipso sententiam excommunicationis incurrant, et ab omni beneficiatorum et canonicorum

consortio repellantur; neque eis per camerarios aliquid ministretur; et si scienter aliquid ministraverint, ministrantes ipsi tantumdem de eorum proprio camerae restituere teneantur, sub poena praestiti juramenti.

IV. AUGUSTINI PATRICII PICOLOMINEI, EPISCOPI PIENTINI, EPISTOLA AD INNOCENTIIUM VIII. *In librum sacrarum Caeremoniarum, quibus Romani pontifices uti consueverunt.*

Sanctissimo domino nostro Innocentio octavo, universalis Ecclesiae summo pontifici, Augustinus Patricius Picolomineus, indignus episcopus Pientinus, felicitatem. Absoluta nuper satis feliciter divino munere emendatione libri Pontificalis, explicationem ordinationemque sacrarum caeremoniarum quibus Romani pontifices uti consueverunt, tuo jussu, tuisque auspiciis, beatissime Pater, aggredior. Certamen profecto priori laboriosius, longeque difficilius, cum propter incertam ejus rei disciplinam, lateque per multa capita vagantem, tum etiam ob frequeniam caeremoniarum additionem, diminutionem, variationem, ac pro tempore multiplicem mutationem. Cogitavit sane circumspectissima beatitudo tua, et recte quidem, plurimum ad divinam clementiam nobis propitiandam pertinere, si puris, castis, congruisque caeremoniis illa colatur; nec minus spectare ad majestatem apostolicam, sacrique senatus auctoritatem venerationemque praeservandam atque augendam, si suo ordine, rituque decenti omnia peragantur; si rerum, temporum, personarum ratio habeatur; si cuique reddantur debitus honor, et propria reverentia, quae quidem omnia hac una disciplina continentur, suggeruntur, administranturque. Quanta fuerit apud omnes gentes, apud omnes populos, apud omnes nationes sacrorum cura, nimis longum esset enarrare. Praetermittam Eleusinae Cereris vana, atque abdita sacra, furiosa pudendaque Dionysii orgia; Aegyptiorum irridenda et portentuosissima minima, et Romanorum superstitiosam religionem; apud quos nulli magistratus legitimi putabantur, nullae expeditiones sive mari, sive terra suscipiebantur, nihil a senatu, populoque statuebatur, nisi prius justis caeremoniis superum voluntas explorata esset. **585** Sacra certe Pentateuchi historia tota fere in tradendis divinis ritibus versatur; ita ut nihil magis Moysen, imo ipsum Deum curasse constet, quam ut statutis congruisque caeremoniis divina Majestas ab hominibus coleretur, ubi eodem tenore servari mandantur praecepta, caeremoniae atque judicia.

Majores vero nostri, duces et doctores christiani populi, ab initio nascentis Ecclesiae sacros ritus divino afflati numine nobis tradiderunt; quos deinde crescente fidelium multitudine illorum successores Romani pontifices, salva rerum substantia, auxerunt, ornaverunt, atque

mirum in modum ampliaverunt, adduntque in dies: mutantur et variantur permulta, quae non tam priscis institutionibus adversa sunt quam tempori et rebus quae aguntur accommodata atque decora. Quo fit ut cum propter rei vetustatem pauca admodum ex priorum observantiis reperiantur, et quae deinde a posteris litteris mandata exstent, tum propter Romanae curiae crebras apud exteras gentes peregrinationes, tum etiam propter varias confusasque scribentium sententias, parum usui et utilitati nostris temporibus esse videantur, caeremoniis non tam scriptis quam jam pridem consuetis hactenus magna ex parte uti sumus. Hinc variae aliquando inter Patres de peragendis sacris opiniones, hinc contentiones indecentes interdum, inter ministros caeremoniarum, cum memoria hominum labilis sit et fluxa, saepeque aliae pro aliis succurrant, et quid certi tenendum sit fixa regula ostendi non possit. Haec igitur, ut reor, provide considerans sanctitas tua, beatissime Pater, cupiensque ut in rebus omnibus, tam divinis quam humanis decus et ordo debite servetur, utque sine tumultu, quiete, tranquille, cum gravitate et dignitate omnia peragantur, injunxit mihi ut tam ex libris majorum quos ex archivis Romanae Ecclesiae complures deprompsi, quam ex quotidiano usu capellae apostolicae, in quo annis supra viginti non sine labore assiduo versatus sum, caeremonias omnes, quibus nostro tempore uti consueverunt Romani pontifices, praetermissis superfluis et antiquatis, in ordinem redigerem. Devitassem recusassemque hoc munus perlibenter, et sarcinam humeris meis omnino imparem excussissem, si licuisset pontifici maximo non obtemperare. Sed sciens obedientiam victimis praestantiorum esse, et reum esse mortis, qui summo pontifici non paret, malui rudis atque ignarus judicari quam protervus et inobediens. Erexist, et mirum in modum confirmavit mihi labentem animum, in primis summa tuae pietatis in omnes benignitas atque clementia, quae non tam ineptitudinem meam quam optimam mentem et parendi promptitudinem metietur, tum illorum reverendissimorum Patrum, quos hujus nostrae lucubrationis recognitores revisoresque constituisti, prudentia, diligentia, acerrimum, integrumque iudicium, et omnium rerum divinarum, atque humanarum summa doctrina, qui profecto nihil admittent quod gravitati ac dignitati apostolicae sedis et tanti senatus non conveniat. Quorum exactissimae censurae hos libros per multos dies libentissime submisi, **586** ratus, ut si a tantis viris approbarentur, fore ut a nemine merito possent damnari.

Totum opus in tres libros divisimus. Primus et major ea continebit quae ad summum pontificem et sacrum senatum pertinent extra ordinem divini officii, ut puta electionem, et consecrationem Romani pontificis, Caesaris coronationem, canonizationes sanctorum, creationes cardinalium, et caetera huiusmodi. Secundus ordinem et ritum celebrandi sacras solemnitates per totum anni circulum complectetur, et quae ad divinum officium spectant tam in Vesperis quam in Missis et aliis horis. Et in hoc quidem libro secundo, quoniam minutiora multa insunt, quibus sine continua exercitatione nemo facile meminisse posset, adhibuimus nobis adiutorem Joannem Burcardum Argentinensem, praepositum Haselatensem, et sacrarum caeremoniarum ministrum, cujus solerti opera etiam uti sumus in emendatione libri pontificalis; qui omnia quam diligentissime collegit, et accuratissime annotavit, ut parvo labore in digerendo libro opus fuerit. Tertium librum addidimus generalia quaedam, normas atque cujusque officii summarias instructiones continentem, praeposuimusque cuique libro capita rerum quae in eo continentur, ut facilius quid quisque desiderat invenire queat. Admirabuntur fortasse complures disertis et Latinae linguae censors quod vim proprietatemque verborum Latinorum non usquequaque servaverimus, quodque plura admiscuerimus nova vocabuli quae latinus dici potuissent. Quibus ingenue fatebimur ignorantiam nostram. Et tamen multa ibi esse affirmabimus quae, si aliter dicerentur, non facile ab omnibus intelligerentur. Secuti sumus in his terminos a superioribus harum rerum

scriptoribus usurpatos, et qui hodie etiam sunt in usu apud sacrorum ministros, arbitrati sanctitatem tuam, et sacrum senatum non tam verborum lenocinia quam rerum ordinem et explicationem a nobis exacturos. Quibus si satisfecerimus, Deo optimo maximo bonorum omnium largiteri, qui unde satisfacere possemus clementissime tribuit, gratias agimus immortales; sin minus, ut imbecillitati ruditatque nostrae ignoscas, et obtemperandi studium benigne suscipias, etiam atque etiam supplices exoramus. Vale. Romae Kal. Martiis, anno salutis 1488.

V. EX DIARIO PARIDIS DE GRASSIS. *587 Contra electum Corcyrensem, qui praedictum Augustini librum sub suo nomine vulgavit.*

Hodie, nempe XI Martii, anno 1517, cum mihi dictum esset librum caeremonialem nostrum, quo respublica nostra ecclesiastica regitur et gubernatur, fuisse Venetiis impressum, et ad Urbem remissum omnibus venalem dolui vehementer; et priusquam aliquid dicerem pontifici, super hoc conquestus fui cum cardinalibus, qui in die creationis annuae papalis exspectabant pontificem venturum ad Missam. Et aliqui, imo multi ex eis commoti, scandalizati sunt, quod caeremoniae sacrae et mysteria eorum divulgata fuerint, sic ut caeremoniae nostrae, quae erant quid sacrum, fiant quid publicum, etc. Et in fine dixerunt papae dolentes. Papa autem, prima facie turbatus, dixit se facturum quid cardinalibus placeret. Et quia cardinalis sanctae Crucis forsitan fuerat causa quod imprimeretur liber ille, dixit non malum esse. Tandem papa commisit cardinali de Grassis, protectori officii caeremoniarum, ut simul cum auditore camerae provideret, ne amplius aliquod volumen venderetur usque ad diem consistorii, quia tunc exquisitis votis omnium cardinalium concluderetur. Et sic factum est.

Deinde cum, collatione facta de illo impresso cum nostro, invenissem multa fuisse ad libitum addita, et plura similiter cassata, retuli papae praesentibus cardinalibus in consistorio sequenti; ac papa vidit ac magis commotus est. Et vocato iterum auditore camerae, mandavit ut omnia volumina impressa apud se habeat et sic retineat, donec aliud sibi dixerit.

Sicut supra dixi, 11 Martii scripsi electum Corcyrensem publicasse librum caeremonialem contra jus fasque, et papa mihi commisit ut ipsum librum diligenter viderem ac collationarem cum originali, si quid esset additum vel imminutum, quod illud signarem ac referrem. Itaque eo totaliter viso et signato, feci hanc meam epistolam, quam praemisi quasi invectivam contra ipsum Corcyrensem temerarium libri sacri, et eam papae dedi in manibus; et legit et approbavit, mandans mihi ut in primo consistorio recitem causas quibus motus fui, et

exaudiret praesente senatu petitiones meas, quae sunt ut ipsa epistola de verbo ad verbum hic posita, sic videlicet:

Sanctissimo domino nostro Leoni papae V Paris de Grassis episcopus Pisaurensis, caeremoniarum magister. Inter sacras solemnesque Romanae Ecclesiae ceremonias, beatissime pontifex, a juventute mea versatus tuo ac tuorum beneficio praedecessorum, **588** illis jam ad 16 prope annum praefectus, piaculum ingens, et id quidem calumniae et ignominiae plenum, facturus videor, si transeam sub silentio, et conniventibus oculis patiar illas per libros sacrorum rituum, nuper sub nomine cujusdam falsi et temerarii auctoris impressos, corrumpi ac in contemptum apostolicae Sedis divulgari; atque antecessores meos, qui eisdem praefuere caeremoniis, illasque mihi tanquam per manus dedere suis laboribus, suis vigiliis ac studiis, contra jura legesque defraudare aequo animo feram sub felicissimo sanctitatis vestrae pontificatu, cujus ingenii dotes ita longa experientia omnes didicimus, ut jam non dubitemus eam (si qualia haec sunt intelligat) pro sua erga Deum pietate, pro sanctae sedis apostolicae majestate ac innata justitia, non solum non passuram, sed, sicut ego ea pro criminis magnitudine sine hac verborum detestatione praeterire non possum, ita illam acriter vindicaturam. Nam quemadmodum justi cujusque principis est curare ne quisquam suo jure fraudetur, ita, si diligenter inspexerimus, ad quempiam alium non magis spectat quam ad Romanum pontificem, ne sacrae suae caeremoniae maculentur, neve aliqua in parte alterentur, ac praesertim ne corrumpantur, sed et quod omnium principum est ne prolatae in vulgus velut prostitutae pontificalium sacrorum existimationem minuant, flocci faciant, et contemnantur. Quod si in primis tua ac sacrosanctae sedis apostolicae res agitur, beatissime pontifex, ne pigeat, obsecro, haec, qualiacunque sint, quae temporis angustia cursim collegimus, perlegere. Inveniet profecto in his, non quae verborum contextu auribus grata et jucunda, sed quae ad rem tuam maxime pertinentia sint et necessaria. Verum antequam ab eo exordiar quod hae sacrae caeremoniae in vulgus minime prodendae sunt, respondebo illorum opinioni qui existimant religionis christianae caeremonias ad publicam mortalium utilitatem esse divulgandas, moti forsitan vel eo argumento, quod ipsa divini Numinis deductio et caetera Ecclesiae sacramenta libris Pontificalibus impressa et publicata sunt. Quippe illa ad omnes Ecclesias et singulos quosque sacerdotes pertinent, nec omnino recondi poterant. Haec ad Romanam Ecclesiam tantum, ejusque summum pontificem, suosque duntaxat ad id operis vocatos ministros. Sed utinam etiam et illa quae dixi secretiora forent et magis recondita! Non enim ea quotidie, ad profanas manus in sacerdotii contemptum, nec ad alienas sectas in nostrae religionis irrisionem devenire videremus. At quoniam acta reprehendi magis possunt quam corrigi; revertamur ad rem nostram integram adhuc, ne hoc malo exemplo et ipsa labefactetur. Novit jam pridem sanctitas tua omnem Romanorum pontificum auctoritatem, omnem majestatem hujus sacrosanctae sedis pendere ex animis opinionibusque principum et praelatorum. Dum enim illi summos pontifices non tanquam mortales homines, sed tanquam deos in terris existimant et credunt, illis se sponte sua subjiciunt, illis parent, illos suspiciunt ac venerantur, et etiam adorant, incredibilique quadam afficiuntur admiratione, cum aliquando audiunt aut vident supra humanum opus ab illis per eas de quibus agimus caeremonias **589** in sanctorum numerum quempiam referri, pontifices tanta solemnitatem, tantaque observatione eligi atque sanctificari, imperatores coronari, reges inungi, cardinales assumi, patriarchas, archiepiscopos episcoposque consecrari, ac caetera effici quae tunc rerum magnitudine, tum varietate, divinitatem quamdam prae se ferre videtur. Quod si sacrorum arcana pandantur, et sacrae publicentur caeremoniae, illico futurum est ut omnis opinio minuatur, ut pontificia

auctoritas elanguescat necesse est. Suberit extemplo summus pontifex vel uniuscujusque plebeii hominis censurae. Alius ritus non recte a majoribus ordinatos redarguet; alius non observatas traditiones objiciet; alius morem cultumque sacrorum perperam interpretabitur; alius gestus deridebit et subsannabit. Et cum antecessores tui consueverint, pro tempore, pro loco, pro necessitate caeremonias quandoque mutare, non erunt summi pontifices sui arbitrii, neque sine vulgi murmuratione id exsequi poterunt, utcunque res familiari cognitione in contemptum adducent. Quod ne fiat, non minus curandum a nobis, qui vero fidei lumine illustramur, quam curatum sit olim a gentilibus in suis superstitionibus, quibus quasi peculiaris mos omnibus arcana caeremoniarum nec velle, nec audere in vulgus edere, asserentibus non licere profanis nosse deorum mysteria, semper fuit; in quibus nulla major quam fides silentii deberetur. Quod ut caetera innumerabilia taceam, quae circa haec a Macrobio, Apuleio, Valerio, Plutarcho, ac caeteris antiquis auctoribus referuntur, memoriae traditum est Tarquinius regem, M. Tullium, quod librum secreta civilium sacrorum continentem cuidam Sabino describendum dedisset, Colso insulam in mare abjici jussisse. Quod si apud eos tanto supplicio libri sola descriptio vindicata est, qua poena apud nos erit afficiendus qui non solum sacra descripserit, sed etiam descripta corruerit, ac corrupta divulgaverit? Adde quod ille triumvir illis eisdem sacris praeerat, licebatque illi eundem librum legere et attrectare; hic noster ab omnibus caeremoniis alienus ex sacris penetralibus furto librum hunc subripuisse facile credi potest. Nam cum Innocentius VIII summa industria collectas in hunc librum caeremonias, non ignorans quam retinenda et occultanda forent sacrorum arcana, in palatii sacrario ac interiori bibliotheca magna cum diligentia observanda reposuisset, ut inde per illos tantum qui praeessent, quando opus esset, incorrupte haurirentur, idque huc usque observatum fuisset, quomodo ad hujus manus pervenerint, non liquet satis. Illud certissimum est, quod hic novus homo, et modo sacris initiatus, unus inventus est, qui quod nemo alius etiam inter sacras caeremonias educatus unquam ausus fuisset, auderet non solum librum hunc in profanas manus edere, sed etiam multa subtrahere, nonnulla addere, et quamplurima immutare et corrumpere. At dicat ipse, obsecro, ubinam istas caeremonias, quas immutabat, didicerat? quo auctore, quo magistro, qua facultate nitebatur? nam si liber ipse caeremonialis a sede apostolica approbatus jus et legem facit, ut in Clementinis, tit. *de jurejurando*, sancitum est, et nulli praeterquam principi licet ea quae juris sunt immutare, **590** qua audacia hunc impulsus dicemus, ut cum secundum constitutiones nomen adhuc suum nesciret (appellavit enim se ubique electum archiepiscopum, cum electum tantum appellare debuisset, nec licebat ante pallii assumptionem quemquam archiepiscopum nominari), hanc juris mutationem sibi licere putaret? Describebat profecto bonus vir quod minime intelligebat. Si enim eadem non ignorasset, neque ambulasset in tenebris, non posuisset *sinistram* pro *dextra*, non *fidelem* pro *filialem*, non particulas negativas aut disjunctivas aliquando omisisset, quae sensum perverterent aut depraverent; non praeteriisset *fanones*, *vexilla*, *colores*, *collegia*; nec immutasset juramenta, Benedictiones, unctiones, et caetera quae de substantia sunt et characteres imprimunt, quae nullo pacto immutari debent aut possunt. Sed quid in his moror? ad mille et supra, beatissime pater, corruptiones enumeravimus in libro hoc suo nuper impresso, dum illum cum exemplari protocollo Pientini praesulis, veri auctoris, contulimus. Nec verbis nostris fidem habeat sanctitas vestra librum ipsum quem protuli intueatur. Signata sunt loca, aut asterisco, aut linea, aut litura. Nulla prorsus pagina errore vacat. Quae omnia non minus pro pietate tua erga Deum reprobare et repellere debet sanctitas tua quam pro tua justitia curare, ne defuncto cidem praesuli Pientino, viro doctissimo, ac de sede apostolica bene merito, vis et injuria inferatur, suisque vigiliis, suo nomine spoliatur, ac suo honore privetur. Is cum plures annos

magistratum caeremoniarum egregie et scite exercuisset, ab Innocentio VIII praedecessore et affine tuo ab hujusmodi magistratu vacatione accepta, eisdem tamen stipendiis Senas, tanquam in secessum litteratorium, ad Romanae Ecclesiae caeremonias in librum hunc colligendas missus est. Laboravit triennio vir gravis et summae experientiae; demum incredibili studio et exacta diligentia absolutum librum ejusdem pontificis nomini antepositis suis epistolis dedicavit, contentus vel eo nomine quod apud posteros non auctor, sed quasi collector aut compiler sacrarum caeremoniarum diceretur. Nec existimavit bonus pater aliquem suo tantum nomini invisurum. Sed o mores hominum! non erubuit sub tuo pontificatu electus ille Corcyrensis ejus Patris, cujus debuisset potius observare memoriam, abradere nomen et epistolas, ac suas ita inserere, ut se libri hujus caeremonialis auctorem credere secutura posteritas crederetur. Quis enim in hoc libro nuper impresso praeterquam unus Christophorus Marcellus nominatur? Quodnam Pientini praesulis auctoris, aut alterius cujusvis legitur nomen? Quin etiam subtraxit iste, qui tam impudenter alienos sibi labores vindicat, verba illius optimi Patris, quibus in capite de clericis caeremoniarum imperfectionem suam excusabat, dicentis inter alia: Utinam tam bene officium meum sustinere scivissem, cum in eo fui, quam bene imperfectum meum cognosco. Eat igitur, etsi non dolo, non fraude id fecisse autumet, dicat se suas epistolas ad ornamentum tantum apposuisse, non ut laudes alienas usurparet. Sed interrogetur, obsecro, cujusnam sit illa lucubratio quam adeo efficacissimis verbis a sanctitae tua accipi **591** in prima epistola efflagitat, utrumve intelligat brevis epistolae suae, an totius operis lucubrationem; interrogetur, inquam, a quo absoluta maxima pars operis videri poterat, cum tot et tanta priore libro peregerit, ut ipsa altera epistola ampullatum; vel a quo ultimus absolvitur liber, ut ejus verbis utar. Putabatne simplex vir, dum opus alienum ad verbum transcribebat, futurum ut nunquam in furto deprehenderetur? an id magis ingenium fortasse opinabatur, quam mutum reddere vel fateri per quem profecisset? An existimabat potius tantum opus, paucis admodum immutatis verbis et rubricis, ita suum fieri, ut veri auctoris nomen penitus aboleretur? Primum se omnium haec ad usum et voluptatem communicasse commemorat. O egregium opus! o laboriosam concinnationem! Exsequias juste emendavit; *albam, album; genuflexum, supplicandum; officiales, magistratus; pileum, galerum* concinnavit. Pro *lignis, tignis* supposuit; pro *cusino, pulvino*; pro *bacili, vase*; pro *perfectis, peracta*; pro *platea, aream*; pro *armis, insignia*; pro *rubeo, purpureum* inseruit. Haec et hujusmodi sunt frivola quidem et inania, quae iste suis sesquipedalibus verbis se concinnasse jactat; ac si pura, nuda, clara et simplicia non magis religio exposceret, quam ista verborum lenocinia. At si concinnaturus erat, cur non omnia concinnavit? cur non eodem ubique modo, pro *papa, pontificem*, pro *Processionibus, supplicationes* subegerit? Modo easdem dictiones reliquit intactas, tanquam pertaesum etiam longam concinnationem eorum librorum quorum auctor haberi volebat. Quid, quod ubique nomen et excusationem ac epistolas auctoris delevisset? Non delevit etiam: *Hoc juramentum Fredericus III imperator, qui adhuc regnat, dum Senis esset, praestitit*. Quid et illud intactum reliquit? *Caeremonias in coronandis regibus servandas in libro Pontificali, quem nuper emendavimus, plene conscripsimus*, ut in altero scilicet dolus et mendacium appareret, defuncto jam diu imperatore, in altero furtum confiteretur; nisi mallet geminare Pontificalem librum illum, ita ut hos fecit sibi attribuens. Praeteriit ultra haec multa his non minora sive negligentia, sive ut omnia pariter confunderet. Nam et se interfuisse coronationi ejusdem imperatoris, et vidisse cardinales Nicenum et Atrebatensem, ac servisse Pio II per annos plurimos, et suo tempore nullum Romanum pontificem praeter Sixtum IV consecratum satis impudenter autumat; ac si dicat nec Pium III, nec te Leonem X nostro tempore fuisse

consecratos. Quae cuncta ut primo auctori apprime conveniebant, ita huic suppositio et ejus libro omnem fidem adimunt. Aut enim illa non erant amovenda, aut haec quoque cum illis abradenda fuerunt, ut concinnatum undequaque opus videretur. Ast o si ipse Pientinus auctor revertatur, et nunc sua jura reposcat! nonne iste operosus concinuator, tanquam Horatiana cornicula, alienis omnibus pennis deplumatus, cum suis tantum corruptionibus remansurus esset, futurusque omnibus ludibrio? At putabit forte ea sibi licere, si epistolas suas cum a se concinnato opere ad sanctitatem tuam direxisset, ejusque sacratissimo nomine culpam suam pertexisset, eos imitatus qui, ut impune furati sint, **592** furta magistratibus elargiuntur. Sed non vidit ingeniosus in alienis operibus auctor quantum beatitudinem tuam offenderet, dum tanquam inanis gloriae nimis appetentem eam in locum abrasorum nominum ingerit, suique criminis participatione coinquinare contendit, non solum invidis et malevolis causam contra eam invehendi praebet, sed etiam ejus successoribus abradendi Leonis sanctissimum nomen cum tua ignominia, at cum laude sua auctorum nomina restituendi materiam relinquit. Quod si his quae maxime sanctitatem tuam movere deberent non moveris, sanctissime pontifex, nec afficit te contemptus apostolicae sedis, ac pontificiae dignitatis, qui ex hac arcanorum invulgate illico irrepturus est, moveat te, quaeso, tua erga Deum pietas, nec eam una cum ipsis caeremoniis ab isto insolenti jactatore corrumpi patiaris. Moveant te Pientini episcopi inanes sui labores, suae vigiliae jura reposcentes. Moveat te demum Innocentii VIII praedecessoris tui affinisque memoria, cui tu tantum debes, ut fortasse nemo magis. Is enim suum abs te, tum jure affinitatis et gratitudinis, tum aequitatis et justitiae reponi petit. Is librum suum integrum et incorruptum desiderat, et in arcanis reservari, ut vivens instituit, efflagitat. Obsequere eorum umbris, beatissime Pater, tam justa, tam pia, tam sancta postulantibus; et, quae tua justitia est, rejecto et exploso etiam sub anathemate isto impudenti usurpatore cum suis corruptionibus, libros suis auctoribus restitue. Futurum est enim ut plus verae laudis, plus gloriae adeptura sit sanctitas tua in eorum nominibus reponendis, quam si quodlibet egregium opus a vero auctore sibi dicaretur.

Hanc epistolam cum in manibus papae dedissem, legissetque libenter et avide, et acceptasset rationes et argumenta in ea per me allegata, versus ad cardinales aliquos, qui sibi forte adhaerebant, dixit me rationem habere super petitionibus meis, et librum caeremoniarum nuper impressum omnino comburi simul cum falso auctore, sicut postulassem, aut saltem ipsum auctorem corrigi et castigari omnino debere prout praesentibus videretur. Itaque ad primum consistorium rem et causam differre, ut in ipso consistorio proponerem, prout proposui audientibus omnibus; et tandem papa mandavit tribus cardinalibus, videlicet R. D. Antonio de Monte tit. sanctae Praxedis, et D. Petro de Accoltis sancti Eusebii Anconitano, et D. Achilli de Grassis sancti Sixti cardinali Bononiensi, protectori officii caeremoniarum, fratri meo, ut petitiones meas ad partes plenius intelligerent, et me, prout juris fuerit ac sibi videretur, expedirent tam super libro comburendo, quam auctore castigando, et ad urbem citando personaliter et comparendo. Itaque quid sequetur hic etiam successive annotabo.

ROMANORUM PONTIFICUM ANTIQUI CATALOGI DUO. (C)

I.

Incipiunt Nomina Apostolicorum.

Petrus sedit annos xx mens. ij dies iij.
Linus sed. an. xj mens. iij d. xij.
Clitus sed. an. xij mens. j d. ij.
Climens sed. an. viiij mens. x d. j.
Euvaristus sed. an. viij mens. x d. ij.
Alexander sed. an. xij mens. vij d. ij.
Xistus sed an. x mens. ij d. j.
Thelispher sed. an. xj mens. j d. xxj.
Egenus sed. an. iij mens. iij d. j.
Osus sed. an. xvij mens. d. j.
Anicitus sed. an. xj mens. iij d. ij.
Socher sed. an. viiij mens. ij d. xxj.
Eleutherius sed. an. xv mens. iij d. ij.
Victor sed. an. xv mens. iij d. x.
Vepherinus sed. an. xvij mens. vij d. x.
Calistus sed. an. v mens. x d. x.
Urbanus sed. an. viiij mens. j d. ij.
Pontianus sed. an. vij mens. x d. xxij.
Anthirus sed. an . . . mens. j d. xj.
Favianus sed. an. xiiij mens. ij d. x.
Cornilius sed. an. ij mens. iij d . . .
Lucius sed. an. iij mens. viij d . . .
Stefanus sed. an. vj mens. j d . . .
Sistus sed. an. j mens. j d . . .
Dionethius sed. an. viij mens. v d . . .
Felix sed. an. iij mens. j d. x.
Euthitianus sed. an. j mens. j d . . .
Gajus sed. an. xj mens. iij d . . .
Marcellus sed. an. j mens. iij d . . .
Eusebius sed . . . mens.
Melsiadis sed. an. iij mens . . .

Silvester sed. an. xxij mens. x d . . .
 Positio ejus Kalendas Januarias.
 Marcus sed. an. ij mens. j d. xx.
 Julius sed. an. xv mens. ij d. viij.
 Liberius sed. an. vj mens. iv d. viij.
 Felix sed . . . d. j.
 Damasus sed. an. xvij mens. iij d. xj.
 Siricius sed. an. xv.
 Anasthasius sed. an. iij.. d. xxj.
 Innocentius sed. an. xv mens. ij d. xxj.
 Josemus sed. an. vij mens. ix d. ix *rec. manu* xix.
 Bonifatius sed. an. iij mens. viij d. vj.
 Celestinus sed. an. ix mens. x d. xvij.
 Sistus sed. an. viij mens . . . d. xix.
 Leo sed. an. xx mens. j d. xij.
 Helarus sed. an. vj mens. iij d. x.
 Simplicius sed. an. xv mens. d. vij.
 Item Felix sed. an. viij mens. v d. xvij.
 Athelacius sed. an. iv mens. viij d. xvij.
 Anastasius sed. an. j mens. xj d. xxiv.
 Symmacus sed. an. xv mens. vij d. xvij.
 Hormisda sed. an. ix mens . . . d. xvij.
 Johannis sed. an. ij.
 Felix sed. an. iij.
 Bonifatius sed. an. ij.
 Item Johannis sed. an. ij.
 Agapitus sed. an. j.
 Silverius sed. an. j.
 Vigilus sed. an. xiiij.
 Ab Apostoleca (sic) sede Petri Apostoli usque ordenatione (sic) sancti Silvestri
 anni CC LVII.

II.

Petrus sedit annis 25, mensibus 2, diebus 3.
 Linus sedit annis 11, mensibus 3, dieb. 12.
 Cletus sedit annis 12, mense 1, diebus 11.
 Clemens sedit annis 9, mensibus 11, diebus 10
 Anacletus sedit an. 12, mens. 10, dieb. 3.
 Evaristus sedit an. 9, mens. 10, dieb. 2.
 Alexander sedit ann. 10, mens. 6, dieb. 2.

Sixtus sedit ann. 10, mens. 2, die 1.
Telesphorus sedit an. 2, mens. 3, dieb. 21.
Yginus sedit an. 4, mens. 3, dieb. 4.
Pius sedit an. 19, mens. 4, dieb. 3.
Anicius sedit an. 2, mens. 4, dieb. 3.
Sother sedit an. 9, mens. 5, dieb. 21.
Eleutherus sedit ann. 15, mens. 3, d. 2.
Victor sedit an. 10, mens. 2, dieb. 10.
Zepherinus sedit an. 8, mens. 7, dieb. 10.
Calistus sedit an. 7, mens. 2, dieb. 2.
Urbanus sedit an. 3, mens. 10, dieb. 12.
Pontianus sedit ann. 9, mens. 5, dieb. 2.
Antherus sedit an. 12, mens. 1, d. 12.
Fabianus sedit an. 14, mens. 11, d. 2.
Cornelius sedit an. 2, mens. 2, d. 3.
Lucius sedit an. 3, mens. 3, dieb. 3.
Stephanus sedit an. 7, mens. 5, d. 2.
Sixtus sedit an. 1, mens. 10, d. 23.
Dionysius sedit ann. 6, mens. 2, d. 4.
Felix sedit ann. 4, mens. 3, d. 25.
Euticianus sedit ann. 1, mens. 1, d. 1.
Gaius sedit ann. 12, mens. 4, dies 12.
Marcellinus sedit ann. 9, mens. 4, d. 16.
Marcellus sedit ann. 5, mens. 5, d. 21.
Eusebius sedit an. 6, mens. 1, d. 3.
Melchiades sedit an. 4, mens. 7, d. 8.
Silvester sedit ann. 23, mens. 10, d. 11.
Marcus sedit an. 2, mens. 9, d. 20.
Julius sedit an. 15, mens. 2, d. 6.
Liberius sedit an. 6, mens. 3, d. 4.
Felix sedit an. 1, mens. 3, d. 2.
Damasus sedit ann. 18, mens. 3, d. 11.
Siricius sedit annis 15, diebus 25.
Anastasius sedit an. 3, dieb. 10.
Innocentius sedit an. 3, diebus 21.
Zosimus sedit an. 1, mens. 3, dieb. 11.
Bonifacius sedit an. 3, mens. 8, d. 6.
Coelestinus sedit an. 8, mens. 10, d. 17.
Sixtus sedit an. 8, diebus 19.
Leo sedit an. 21, mens. 1, dieb. 13.
Hilarius sedit ann. 8, mens. 3, dieb. 10.
Simplicius sedit ann. 15, mens. 1, dieb. 7.
Felix sedit an. 7, mens. 11, dieb. 17.
Gelasius sedit ann. 4, mens. 8, dieb. 18.
Anastasius sedit an. 1, mens. 10, dieb. 24.
Simachus sedit an. 15, mens. 6, dieb. 27.
Hormisda sedit ann. 8, dieb. 17.

Johannes sedit ann. 2, mens. 8, dieb. 16.
Felix sedit an. 4, mens. 2, dieb. 13.
Bonifacius sedit an. 2, diebus 26.
Joannes sedit an. 2, mens. 3, dieb. 6.
Agapitus sedit ann. 11, mens. 1, dieb. 18.
Silverius sedit an. 1, mens. 5, dieb. 11.
Vigilius sedit an. 17, mens. 6, dieb. 26.
Pelagius sedit ann. 11, mens. 10 dieb. 28.
Joannes sedit an. 12, mens. 11, dieb. 26.
Benedictus sedit an. 4, mens. 1, dieb. 29.
Pelagius sedit an. 10, mens. 2, d. 10.
Gregorius Magnus sedit annis 13, mens. 6, dieb. 10.